

SOSIALØKONOMEN

5

MAI 1961

AV INNHOLDET:

Nye institutter ved Universitetet

Prisutviklingen i U. S. A.

Jordbrukspolitikken i Fellesmarkedet

Ferie og fritid

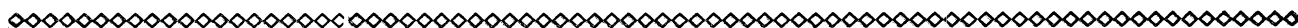
Karteller og pristeori

SOSIALØKONOMEN

Tidligere Stimulator

Utgitt av Sosialøkonomisk Samfunn

Nr. 5 - 15. årgang - mai 1961

Universitetsutbyggingen

Innstillingen fra Universitets- og høyskolekomiteen av 1960 om «Den videre utbygging av våre universiteter og høyskoler» er nylig offentliggjort. Komiteens mandat har vært å utarbeide forslag til rammeplaner for utviklingen av våre universiteter og høyskoler og vurdere hvilken utbygging disse planer ville kreve. Dessuten skulle komiteen legge fram forslag til utbygging i perioden 1961 — 1970 og foreslå prioritering og tempoplan for de tiltak som burde gjennomføres i første 5-års periode.

På grunn av den korte tiden komiteen har hatt til rådighet, er de utviklingslinjene som trekkes opp gjennomgående av generell karakter, og en rekke spørsmål har komiteen vært nødt til å henviser til videre utredning. Likevel er innstillingen et meget viktig dokument, og vi må regne med at den vil danne grunnlaget for diskusjonen omkring våre høyeste læreanstalter i 1960-årene.

Komiteen regner med et økt utdanningsbehov innenfor alle fagområder og gir detaljerte anslag for de fleste grupper. Vårt eget fagområde, sosialøkonomien, er dessverre ikke behandlet særskilt, men omtales i de fleste tilfelle sammen med psykologi, sosiologi, statsvitenskap og pedagogikk under betegnelsen de samfunnsvitenskapelige fag. For gruppen under ett blir det pekt på at det har vært uteksaminert svært få kandidater i de senere år. Fra 1958 har det vært en betydelig stigning i tilgangen til studiene, men komiteen regner likevel med at studenttallet i 1970 bør ligge 150 prosent høyere enn i dag. Det er da tatt sikte på en utdanningskapasitet på 150 kandidater pr. år. Noen fordeling av disse kandidatene på de enkelte fag foreligger ikke, men en proporsjonal

økning for de enkelte grupper på grunnlag av studenttallet høsten 1960, skulle tilsi 30 — 35 kandidater i sosialøkonomi hvert år. Dette skulle tyde på at komiteen har regnet med det samme behov som i tidligere prognoser.

Fellesomtalen av de samfunnsvitenskapelige fag gjør det naturlig å spørre om det nå vil bli aktuelt å samle disse fagene under et eget fakultet. Vi vet at tanken har vært fremme tidligere. Det kan også være grunn til å spørre om vi økonomer stort sett betrakter vårt fagområde mer isolert fra de andre samfunnsvitenskapelige fag enn vi burde gjøre og om vi må regne med en tilnæringsprosess i de nærmeste årene.

Under omtalen av Handelshøyskolens fag nevnes det at komiteen har overveiet spørsmålet om utdanning av siviløkonomer også i Oslo, eventuelt i tilknytning til det sosialøkonomiske studium. Komiteen antar imidlertid at den videre utforming av undervisningen i juridiske fag, sosialøkonomi og siviløkonomi, supplert med ulike former for etterutdanning vil dekke behovene for yrkesbetont spesialisering innenfor disse områder. Det blir likevel antydnet at det kan bli aktuelt å utdanne nye kategorier av sosialøkonomer som i noe større utstrekning enn i dag kan fylle de samme funksjoner som siviløkonomer.

Dette reiser det gamle spørsmålet om en bedriftsøkonomisk linje i det sosialøkonomiske studium. Skal vi nå få en ny diskusjon om dette spørsmålet samtidig som den nye studieordningen endelig skal settes i verk?

Siden sist

Norsklaget langtidsprogram for Island

Tre norske sosialøkonomer drar i disse dager til Island for å bistå regjeringen der i arbeidet med økonomisk planlegging. Det er Per Tveite (c.o. 1947) og Olaf Sætersdal (c.o. 1952), som begge har vært knyttet til sekretariatet for det norske langtidsprogrammet, og Rolf Thodesen (c.o. 1946), som er konsulent i Industridepartementet.

Det er OEEC som har engasjert de tre økonomene for et tidsrom av 1/2 år.

Sosi-A-tetsnytt

Lars Meier (c.o. 1952), direksjonssekretær i Andresens Bank A/S, Oslo, er tilsatt som administrerende direktør i Fredrikshald Sparebank, Halden.

Olaf Sætersdal (c.o. 1952), som det siste året har arbeidet i sekretariatet for langtidsprogrammet, er tilsatt som konsulent i Finansdepartementet, Økonomiavdelingen.

Hjørvard Vågdal (c.o. 1952), konsulent i Arbeidsdirektoratet, er konstituert som fylkesarbeidssjef i Møre og Romsdal.

Arne Syvertsen (c.o. 1953), førstesekretær i Statistisk Sentralbyrå, er tilsatt som konsulent i Finansdepartementet, Økonomiavdelingen.

Erik Sanne (c.o. 1954), har gått fra stilling som førstesekretær i Finansdepartementet, Økonomiavdelingen, til konsulentstilling i Handelsdepartementet.

Ole Steen-Larsen (c.o. 1956), har sluttet i Veidirektoratet og begynt i stilling som førstesekretær i Finansdepartementet, Økonomiavdelingen.

Italiensk ærespris til Frisch

Det italienske vitenskapsakademi har tildelt professor Ragnar Frisch en ærespris fra Antonio Feltrinelli-stiftelsen på 20 millioner lire (ca. 230 000 kroner).

Markedsanalyse – sosialøkonom

Som leder av vår avdeling for markedsundersøkelser søker vi for snarlig tiltredelse en mann med sosialøkonomisk utdannelse.

Stillingen omfatter forbruker- og forhandlerundersøkelser, arbeide med prøvemarkeder, produkttilpassing, kunde- og ordrestruktur og andre analyser i forbindelse med markedsføring av våre produkter.

Under stillingen ligger også ansvaret for intern og ekstern statistikk.

Vi ser det som en fordel at den som blir ansatt har kjennskap til salg og markedsføring og tidligere har arbeidet med markedsanalyser.

Vårt selskap har fast pensjonsordning.

Vi ber alle som er interessert i stillingen sende søknad med kopier av vidnesbyrd og attester samt referanser til vår Personalavdeling.

A/S DE NORSKE MELKEFABRIKER
Fridtjof Nansens vei 2 — Oslo NV.

Exam. oecon.

Kirke- og undervisningsdepartementet har nå fremmet proposisjon til Odelstinget om at den lovfestede akademiske tittel for den lavere grad av sosialøkonomisk embetseksamen skal være Examinatus oeconomiae, forkortet exam. oecon. Forslaget er fremsatt av det juridiske fakultet på grunnlag av et P. M. fra professor Johan Einarsen.

Institutter for demografi og næringsøkonomi opprettet ved Universitetet

Pengemangelen største startproblem

Av Universitetets forelesningskatalog for vårsemestret 1961 fremgår at det er opprettet to nye institutter innenfor økonomenes fagkrets, Demografisk Institutt med professor J o h a n V o g t som leder og Institutt for næringsøkonomi med professor J o h a n E i n a r s e n som bestyrer. Vi behøver vel ikke tolke denne nydannelsen som en tredobling av virksomheten innen den sosialøkonomiske vitenskap i Norge, men begivenheten er likevel såpass oppsiktsvekkende at Sosialøkonomen har henvendt seg til de to nye instituttbestyrere for å få en nærmere orientering.

— Om Demografisk Institutt er det foreløpig ikke så meget å si, uttaler professor Vogt. Det har vært snakket endel om visse gruppedannelser innen den sosialøkonomiske fagkrets, for eksempel i en femårsplan for studiet som ble stillet opp for en tid siden. Etterat professor Einarsen opprettet sitt institutt i fjor høst, foreslo jeg derfor at det også burde opprettes et institutt for befolkningslære eller befolkningsstatistikk. Fra 1. januar 1961 ble det også bevilget noen midler, riktignok meget beskjedent, men dog slik at instituttet kan sies å være etablert.

— Hva innebærer instituttet i dag rent administrativt?

— Instituttet er en forskningsavdeling. Det består i dag av meg og min assistent cand. oecon. Kaare Amundsen. Han lønnes av Norges Almenvitenskapslige Forskningsråd og hans fagområde er nærmest økonomisk historie. Dessuten håper jeg i nær framtid å få knyttet cand. oecon. Hans Waaler til instituttet på en eller annen måte. Han har arbeidet en rekke år ved Verdens Helseorganisasjon i København og et par år i India. Hans arbeidsområde har vel nærmest vært medisinalstatistikk og internasjonal demografi. Jeg ser det som en meget stor fordel å få en mann med erfaring i for eksempel utviklingslandenes demografi.

— Skal dere ha egen teknisk avdeling innen instituttet?

— Løsningen blir vel en felles teknisk enhet for alle institutter innen fagområdet, for eksempel en utbygging av den tekniske avdeling på Sosialøkonomisk Institutt. Denne avdeling har til en viss grad fungert som teknisk avdeling for alle faglærerne i Frederiksgate.

— Hvilke planer har De så for virksomheten fremover?

— Instituttets navn peker selvsagt ut det fagområde vi skal arbeide på. Jeg har for eksempel i den senere tid analysert endel norsk materiale og regnet litt på stasjonære og stabile befolkninger. Det jeg i første rekke håper at opprettelsen av instituttet skal føre til, er at vi kan begynne på mer internasjonale befolkningsanalyser. Når Waaler kommer, håper jeg at vi kan gå igang med demografiske analyser av utviklingslandene.

— Er det ikke ganske mange som arbeider med demografiske problemer i Norge, blant andre aktuarene?

— Det er riktig at forsikringsmatematikerne arbeider med problemer som hører inn under demografien, men de har et noe annet formål slik at undersøkelsene får en viss slagside demografisk sett. Etter min mening er demografien et forsømt område i Norge i dag. Historisk sett har vi stått ganske langt fremme. Jeg tenker på direktør Kiær

i Statistisk Sentralbyrå og fra den senere tid direktør Jahn og byråsjef Julie Backer. I det hele står Statistisk Sentralbyrå sentralt i dette faget, spesielt når det gjelder materialinnsamling. Når det gjelder analyser av materialet, utarbeidelse av prognoser, håper jeg at vårt institutt skal kunne være til hjelp.

— Hva er formålet med slike prognoser?

— Samfunnets innstilling til planlegging endrer seg ganske raskt, selvom vi kan mene at det likevel går for langsomt. Menneskelig sett er det meget forståelig at politikerne hittil har fått liten tid til å beskjefte seg med problemer som strekker seg utover dagens krav. Men nettopp fordi vi kan vente en endring på dette område, er det viktig at blant annet prognoser på demografiens område faktisk kan skaffes og kan bli brukt i planleggingsvirksomheten. Det er vanskelig å tenke seg økonomisk planlegging uten at demografien kommer inn. Både i undervisningssektoren og i boligbygging, på arbeidsmarkedet etc., over hele linjen står demografien meget sentralt.

— Kan De kort nevne de hovedkomponenter som kommer inn i en slik prognose?

— Vi kan si vi har to hovedområder. For det første utviklingen i de faktorer som er bestemmende for fødselshyppigheten, slik som alderssammensetning, giftermålshyppighet og barnetall pr. ekteskap. Dernest bølgebevegelser av den type som vi forbinder med Eilert Sundts navn. Etter mine beregninger er således utviklingen fra 1846 og til i dag ikke bestemt av den gamle bølgebevegelse, men er hovedsakelig konjunkturelt bestemt. «Konjunktur» er et litt snevert begrep i dette tilfelle, men jeg har foreløpig ikke funnet noen bedre betegnelse.

— Hva med befolkningslæren i den nye studieordningen?

— Pensum i befolkningslære vil bli mindre enn det var under den gamle studieordningen. Hvorvidt det vil bli anledning til å velge demografien som et spesialfelt innenfor de valgfrie fag, vet jeg ikke ennå. Det er ikke nevnt noe slikt i pensumforslaget hittil. Befolkningslæren går jo nå inn som en del av sosiallæren. Jeg tror dette har en uheldig bivirkning fordi sosiallæren slik den oppfattes her i huset er alt for provinsiell. Det er delvis for å bøte på dette at vi tenker på å komme over til mer internasjonal demografi. Spesielt når det gjelder utviklingslandene tror jeg dette er vesentlig, fordi disse vil stå i brennpunktet for hele verdens interesse i årene fremover.

— Til Institutt for næringsøkonomi har vi foreløpig nesten ikke fått noen midler, sier professor Einarsen. Derfor er det — selv om instituttet formelt er opprettet — for tidlig til å kunne spore noen virksomhet.

— Hva er bakgrunnen for opprettelsen av det nye instituttet?

— Vel, det er jo en rekke praktiske årsaker til opprettelsen. Vi vil for eksempel innen overskuelig framtid få noen nye stillinger innen faget næringsøkonomi, slik at vi blir en hel gruppe lærere som underviser i dette faget. Seksjonen har på en måte knesatt et prinsipp om at det skal være en ansvarlig leder for hvert fag, så hvorfor ikke kalle denne lærergruppen for et institutt.

— Har De noen planer for hva instituttet skal drive med?

— Vi har selvsagt en rekke planer, men foreløpig vet vi ikke hva vi får av midler, slik at planene blir svært usikre. Dessuten venter vi på den nye professoren i distribusjonsøkonomi. Dette professoratet blir vel besatt om ikke lenge. Vi får da se hvilke interesser han har. Hvis vi har sammenfallende interesser på noen punkter vil jo dette få betydning for hva vi skal sette igang med.

TRYGGHET FOR FAMILIEN

Ved å tegne livsforsikring *med familietillegg* kan De for en overkommelig premie trygge familien med et beløp som virkelig monner.

For nye forsikringer etter denne form yder vårt selskap allerede fra tegningen *garanterte tillegg* på 11—20% (etter forsikringens utløpsår). Garantien gjelder foreløpig for de første 5 år. Eksempelvis kan en 30-årig familieforsørger for en årlig premie på kr. 414,— få en forsikring på kr. 10.000,— som utbetales ved hans 70. år eller tidligere død — med familietillegg som sikrer utbetaling av det femdobbelte beløp, kr. 50.000,— ved død i de første 20 år. I de første 5 år garanterer Norske Liv dessuten et tillegg som i dette tilfelle utgjør 15%, slik at den samlede utbetaling ved død for 1. januar 1966 blir kr. 57.500,—. Henvend Dem til en av våre representanter, eller til vårt hovedkontor, Drammensveien 21, Oslo. Tlf. 44 39 50.

NORSKE LIV
Stiftet 1844

Trekk av prisutviklingen i U.S.A.¹⁾

Av cand. oecon. Gerhard Stoltz

I

Prisutviklingen i U.S.A. trekker av mange grunner oppmerksomheten til seg. Man har her å gjøre med det ledende land i den del av verden hvor næringsfrihet og fri prisdannelse er dominerende. Det er samtidig et av de land hvor forholdene under og etter den andre verdenskrigen lå best til rette for å holde et stabilt prisnivå. Likevel har prisene også der steget ganske mye.

Det har i de siste årene vært drevet et omfattende utredningsarbeid for å klarlegge drivkreftene i denne prisstigningen, det meste etter initiativ fra den amerikanske kongressens *Joint Economic Committee*.²⁾ Fremstillingen her bygger mye på disse utredningene, og på lett tilgjengelige statistiske serier. I det følgende er det først gjort greie for prisutviklingen i etterkrigstiden (I), deretter er det gjort et forsøk på å «forklare» den på grunnlag av utviklingen for de viktigste prisnivåkomponentene (II), og spesielt på å vurdere lønnsutviklingens betydning (III). Til en avslutning (IV) er det sagt litt om hva vi kan lære av de amerikanske erfaringer om våre egne problemer og om prisstigning i sin alminnelighet.

Fremstillingen gjelder hele tiden *konsumprisene* (levekostnadene) og er konsentrert om utviklingen etter 1953. Prisene for offentlig konsum, innsatsvarer eller investering er holdt utenfor, blant annet fordi «a stable value of the consumer's dollar» er det målet som oftest fremholdes. Fremstillingen gir derfor ikke noen fullstendig oversikt over de amerikanske utredninger, som dekker andre priser og dessuten omfatter mye mere enn prisutviklingen.

Den offisielle levekostnadsindeks for U.S.A. steg med rundt regnet 25 prosent i krigsårene. I etterkrigstiden har det vært tre perioder med stigning i indeksen, og mellom dem to perioder da den har vært forholdsvis stabil. Prisstigningen faller vesentlig i årene 1945—48, 1950—53 og etter 1955. Mellom 1948 og 1950 og mellom 1953 og 1955 var levekostnadene stabile. Kontrastene mellom disse perioder kan sees klart av tabell 1, som er et sammendrag hentet fra [2].

Tabell 1. Prosentvis stigning i levekostnadsindeksen — periodevis.

Juli 1946 — juli 1948	+ 23,3 prosent
Juli 1948 — juli 1950	÷ 1,3 »
Juli 1950 — juli 1953	+ 11,5 »
Juli 1953 — juli 1955	0 »
Juli 1955 — juli 1959	+ 8,9 »

Amerikanske økonomer er stort sett enige om at de to første prisstigningsperiodene er forholdsvis lette å tolke. Deres bakgrunn er så godt kjent at det er unødvendig å gå inn på dem her. (For en detaljert fremstilling vises til Bert G. Hickmans bidrag til [1]).

Etter en periode med uforandret levekostnadsindeks i to år fra 1953 til 1955 har prisene igjen steget. Stigningen har vært mye svakere enn i de to tidligere prisstigningsperiodene, men det er likevel denne siste prisoppgangen som har voldt mest forundring og bekymring. Det er også ganske rimeleg, for det har ikke vært noen spesiell ytre påvirkning til stede, og det har vært «balanse» i økonomien. Prisstigningen begynte i en periode med stigende etterspørsel og produksjon, men selv da produksjonen nådde toppnivået i 1957 var det ikke i noe større omfang press mot kapasitetsgrensene. Den største «gåten» av alle har likevel vært at prisene fortsatte å stige da etterspørselen og produksjonen sank i 1958. Det har de gjort så langt seriene i dag rekker. Det er fremfor alt denne vedvarende prisstigning i en periode uten noe påviselig etterspørselspress (sammen med en lite tilfredsstillende vekst i produksjonen) som har gitt støtet til omfattende undersøkelser av etterkrigstidens prisutvikling.

Det første skritt i slike undersøkelser vil være å se på utviklingen av prisnivået for forskjellige grupper av varer og tjenester. Det viser seg å være ganske store ulikheter gruppene imellom. Disse var ikke

1) Denne oversikten ble utarbeidet høsten 1960 som underlag for et avsnitt om prisutviklingen i U.S.A. i et mer omfattende arbeid. Jeg har antatt at emnet har tilstrekkelig stor interesse til at det kan forsvares å offentliggjøre den særskilt. De statiske data er ført a jour i februar 1961 på grunnlag av den nyeste *Economic Report*, men ellers er det bare gjort en del forkortelser og tilføyelser. Ideen til flere av disse skylder jeg Ed. Syring (University of Oregon), som jeg herved vil takke for verdifulle kommentarer.

2) De viktigste skriftene med tilknytning til utredningsarbeidet er tatt med i litteraturlisten ved slutten av artikkelen. Henvisninger til denne listen er gitt ved nummer i klammer. Fremstillingen her har hentet mange synspunkter og opplysninger fra [2], men hovedinnholdet er en selvstendig gjennomgåelse av prisindeksmateriale (hentet fra [4]).

så store i de to første inflasjonsperiodene sett under ett, at man la vekt på dem. I perioden 1945—48 steg riktignok vareprisene (særlig matvareprisene) mye sterkere enn prisene på tjenester, og det samme var tilfelle under Korea-oppgangen i første del av perioden 1950—53. Men tjenestene tok igjen en stor del av dette ved at de steg jevnt hele tiden, både i perioden 1948—50 da andre priser gikk ned, og i den forholdsvis rolige periode fra midten av 1951 til midten av 1953, da andre priser var ganske stabile. Ser vi bort fra den ekstraordinære stigning i matvareprisene umiddelbart etter krigen, steg vareprisene og prisene på tjenester omtrent like mye frem til 1953. Det var (fremdeles med unntak for matvarene) heller ikke store forskjeller mellom varige og ikke-varige forbruksvarer. Forskyvningene gruppene imellom «druket» i den alminnelige stigning. Etter 1953, da stigningen for prisnivået som

helhet har vært mye svakere, har det vært lettere å få øye på avvik gruppene imellom.

Det første en da fester seg ved er den ulike utvikling for tjenester og varer. Vi så nettopp at prisene på tjenester før 1953 var lite påvirket av de faktorer som kan ha virket på vareprisene. Tvers igjennom konjunkturerne steg de jevnt og sikkert. Dette har de fortsatt med etter 1953 også. Oppstillingen nedenfor (tabell 2) viser hvordan de særskilte prisindeksene for varer og for tjenester og totalindeksen har endret seg fra år til år de siste 7 årene. Fra 1953 til 1955 var det et fall i vareprisene på nesten 2½ poeng, men det ble nokså nøyaktig oppveid av stigningen i tjenestepreisene. Fra 1955 av har prisene steget for både varer og tjenester, men sterkere for de siste. (Stigningen blir sterkere markert når husleiene holdes utenfor, se linje 4 i tabellen).

Tabell 2. *Endringer i levekostnadsindeks for varer og tjenester særskilt (i poeng)*

	1953— 54	1954— 55	1955— 56	1956— 57	1957— 58	1958— 59	1959— 60	Hele perioden
1. Totalindeks	0,4	÷0,3	1,7	4,0	3,5	1,0	1,8	12,0
2. Varer	÷1,1	÷1,2	1,1	3,5	2,7	0,2	0,8	6,1
3. Tjenester	3,3	2,3	2,8	5,1	4,7	3,2	4,1	25,7
4. Tjenester ekskl. husleie	3,1	2,4	2,9	5,6	5,2	3,5	4,5	27,4

Allerede med denne tabellen kan vi peke på et viktig forhold: med en stigning i prisene på tjenester må en ha *fallende varepriser* forat prisnivået som helhet skal bli stabilt. Ettersom tjenester i USA utgjør omtrent en tredjedel av forbruket trenges det rundt regnet en halv prosents fall i vareprisene til å veie opp en prosents stigning i prisene på tjenester.³⁾

Ulikheten i utvikling mellom tjenestekomponenten og varekomponenten er den som tegner seg skarpest. Tar vi for oss delkomponenter av vareprisindeksen i perioden 1953—59, finner vi ikke så store avvik. Men også mellom varegrupper innbyrdes har det vært forskyvninger som krever oppmerksomhet. Den viktigste er at varige forbruksvarer gikk ned i pris de første årene etter 1953 og først i 1959 kom opp igjen på samme nivå. For hele denne perioden under ett har de altså ikke gitt noe «bidrag» til prisstigningen. Den kan i sin helhet tilregnes stigningen for matvarer og andre ikke-varige forbruksvarer, som for hele perioden under ett har vært omtrent like sterk for de to gruppene.

I U.S.A. offentliggjøres engrosprisindekser etter samme gruppering som delindeksene for levekostnadene. Det frister til en sammenligning av prisutviklingen på de to omsetningstrin. I tabell 3 er det stilt sammen tall for endringene fra år til år i

indekser for engrospriser og de priser konsumentene betaler for tre varegrupper: Matvarer, andre ikke-varige forbruksvarer og varige forbruksvarer.

Av de tre varegruppene viser både den første og den siste store avvik mellom engrosprisenes og detaljprisenes utvikling. For matvarene er det karakteristiske at engrosprisene for hele perioden under ett har steget mye mindre enn de priser forbrukerne betaler.

For varige forbruksvarer har forholdet mellom engros- og konsumpriser utviklet seg motsatt av matvarenes: engrosprisene har steget sterkt uten at det har gitt seg utslag i prisene til forbruker. Det var særlig fra 1953 til 1956 at man fikk denne «squeeze», senere har de to seriene holdt ganske bra følge.

Utviklingen av matvareprisene blir desto mer bemerkelsesverdig på bakgrunn av prisutviklingen for jordbruksvarer og matvareråstoffer. Som tabell 3 viser har engrosprisnivået for matvarer steget med ca. 3 prosent for hele perioden. Stigningen er den samme som for gruppen «bearbeidde matvarer» (processed foods). Prisnivået for matvareråstoffer har derimot gått ned med 2,5 prosent, og prisene på jordbruksprodukter alene med over 8 prosent. For matvarenes vedkommende er det altså ganske klart at det er «bearbeidingsprisen» og avansene som har økt, og økt sterkt.

Noen større klarhet i hva som egentlig har skjedd på dette området, og hva som ligger bak andre sider av prisstigningen, vil man ikke kunne få uten en fullstendig dekomponering av prisendringene. Noen slik beregning har ikke vært utført i forbindelse med de amerikanske utredningene, og det materialet som legges frem er derfor ikke så systematisk som

3) Med tanke på de vansker man kan komme opp i ved en slik politikk har Alvin Hansen [6] foreslått at man bør vurdere prisstabilitet på grunnlag av engrosprisindeksen, som ikke omfatter tjenester.

Tabell 3. *Endringer i engrospris- og levekostnadsindeksen for tre hovedgrupper (i poeng)*

	1953— 54	1954— 55	1955— 56	1956— 57	1957— 58	1958— 59	1959— 60	Hele perioden
<i>Matvarer</i>								
Engros	÷0,8	÷2,7	÷0,1	3,5	6,0	÷5,0	2,2	3,1
Detalj	÷0,2	÷1,7	0,8	3,7	4,9	÷2,0	1,3	6,8
<i>Varige forbruksvarer</i>								
Engros	0,9	1,2	3,8	3,6	2,7	1,5	÷0,4	12,3
Detalj	÷4,3	÷3,2	0	3,7	1,7	2,4	÷1,3	÷1,1
<i>Ikke-varige forbruksvarer utenom matvarer</i>								
Engros	0,3	0,6	2,1	2,5	÷0,7	1,6	0,7	7,2
Detalj	0,5	0,6	2,4	3,1	0,8	1,2	1,7	9,9

en kunne ønske. Det er således lagt stor vekt på å klarlegge de viktigste komponenter i engrosprisindeksens stigning,⁴⁾ men det er ikke vist hvordan de samme bevegelser når frem til konsumentene (eller hva de betyr for nasjonalproduktets prisnivå). Vi skal derfor ikke gå nærmere inn på dem i denne oversikten, men bare til avslutning av dette avsnittet summere opp hovedtrekkene i den faktiske utvikling av prisene på konsumvarer:

Det har vært, for det første, en vedvarende og sterk stigning i prisene på tjenester, for det andre en moderat stigning i vareprisene. Bak denne siste ligger en stigning i produksjonsinntektene for bearbeidde matvarer, og i avansene i matvareomsetningen, og dessuten en stigning i andre ferdigvarepriser. Oppgangen i vareprisene har vært moderert av to motgående tendenser, nemlig fall i jordbruksprisene (og prisene på råstoffer for industrielt fremstilte matvarer), og fall i avansene for varige forbruksvarer.

II

Når vi nå skal gjøre et forsøk på å forklare de viktigste trekk i den «krypende inflasjon» i U.S.A. i siste del av 1950-årene, må vi først si noen ord om mulige forklaringer på en prisstigning når etterspørselen ikke er *for høy* i forhold til det samlede tilbud av varer og tjenester. Det gis gjerne to forskjellige forklaringer på at prisnivået kan stige under slike forhold. Den ene er at prisene stiger ved *partielle etterspørselsoverskott*. Den bygger på en formodning om at prisene har lettere for å stige enn for å falle. I litt ekstrem form: Hvis det er slik at prisene stiger på produkter som det er høy etterspørsel etter, men ikke faller i markeder hvor etterspørselen er lav

(alt regnet i forhold til produksjonskapasiteten), vil man få prisstigning selv om markedene for alle varer og tjenester under ett er «i balanse».⁵⁾ Man får det som har vært kalt *demand shift inflation*.

Den andre forklaringen er at man har å gjøre med en *administrert* prisstigning. I den vide betydning vil her gir begrepet vil det si at prisene heves ved bevisst aksjon og ikke som følge av situasjonen i markedet. Kort sagt, prisene *manipuleres*.

Begge disse former for prisstigning ville være umulige om man hadde en fullstendig frikonkurranse mellom produsentene. En administrert prisstigning forutsetter en forholdsvis sterk bedriftskoncentrasjon, eller et organisert samarbeid. Motstand mot å sette ned prisene kan være en følge også av svakere former for konkurranseinskrenkning. Grunlaget kan, som en ytterlighet, være bare en yrkessolidaritet som gir seg uttrykk i bestemte forestillinger om hva som er en rimelig og riktig oppreden, men det kan også være avtalt bestemte minstepriser (eller minstelønninger).

Det meste av dette er forhold som vel har gjort seg gjeldende til alle tider, men i ulike omfang. Det er grunn til å regne med at slike former for prisfastsettelse har tiltatt etter hvert i hele vårt århundre. Alt i alt har det kanskje vært mindre av konkurranse-reguleringer og innbyrdes forståelse i U.S.A. enn i andre industriland. De er likevel til stede i betydelig omfang.

La oss så med disse betraktninger *in mente* forsøke å tolke utviklingen av de komponenter av konsumprisinivået som vi klarla i del I.

Vi har da for det første *jordbruksvarene*, hvor fri prisdannelse er dominerende. (Regjeringen finansierer støtteinnkjøp til visse minstepriser, men de ligger lavt og bestemmer bare periodevis markedsprisene.) Utviklingen i jordbruksprisene er et resultat av at produksjonen har steget sterkere enn etterspørselen ville ha gjort ved konstant prisnivå (se [3], s. 190). For deres vedkommende er saken for så vidt forholdsvis klar. Det er «loven om tilbud og etterspørsel» som har vært i virksomhet.

Om den samme forklaringen kan brukes på utviklingen av «prisene» på bearbeiding og omsetning

4) Derimot finnes det studier av prisutviklingen for viktige råvarer og kapitalvarer. Det gjelder i første rekke stålprisene, prisene på maskiner og transportmidler og byggeprisene. Se [2], s. 123—129. Det går der bl. a. frem at delindeksene for «metaller og metallprodukter» og «maskiner og transportmidler» hadde ansvaret for fire femtedeler av stigningen i engrosprisindeksen fra 1953 til 1959. Disse prisene har forholdsvis stor direkte betydning f. eks. for nasjonalproduktets prisnivå, men deres virkning på konsumprisene er mere indirekte.

5) Særlig Schultze [3] bygger mye på dette momentet.

i matvaresektoren er vel mere tvilsomt. Både i produksjon og distribusjon er den typiske strukturen et lite antall effektive storforetak med konkurranse fra et stort antall mindre effektive, marginale småbedrifter. De første har et visst spillerom for selvstendig prispolitikk. Det ser imidlertid ikke ut til å være gjort noen analyse av stigningen i bearbeidings og distribusjonens andel av prisen til konsument, og vi kan ikke gå nærmere inn på dem her.

Av samme grunn må vi la være å gå inn på prisutviklingen for *andre ikke-varige forbruksvarer*. Den kan være et resultat av en kombinasjon av partielt etterspørselspress og administrert prisheving, men gruppen er så blandet at det er vanskelig å si noe bestemt om den.

Det er atskillig lettere å finne en forklaring på utviklingen av priser og avanser for *varige forbruksvarer*. De fremstilles for en stor del i industrier med sterk bedriftskonsentrasjon og «autonom» prisfastsettelse. Den stigning som har vært i engrosprisene for slike varer i en periode hvor etterspørselen har vært lav i forhold til kapasiteten, tyder på at man har å gjøre med en «administrert» prisstigning.

Senkningen av *avansene for varige forbruksvarer* er et av de mest bemerkelsesverdige trekk i prisutviklingen. Det har vært vanlig at man for slike varer har arbeidet med faste avanser fastsatt av produsentene. Når de etter alt å dømme er blitt redusert kan det delvis henge sammen med konkurransen forhandlerne imellom, som har fått dem til å gå under bruttoprisene i større utstrekning. Bruttoprissystemets stilling er dessuten blitt svekket i 1960-årene.⁶⁾ Det kan også tenkes at innskrenkningen i avansene ikke bare skyldes konkurransen mellom forhandlerne, men også at produsentene har benyttet en svikt i etterspørselen til å presse ned marginene.

Uansett hvordan denne utviklingen konkret har foregått må vi kunne gå ut fra at situasjonen har vært omtrent følgende: Produsentene er for det meste storbedrifter, som selv fastsetter sine priser. Forhandlerne er mange og små, og konkurrerer sterkt seg imellom. Variasjoner i etterspørselen påvirker på ulike veier produktprisene vesentlig gjennom prisdannelsen for omsetningsleddets ytelser.

Vi kommer nå til den komponenten i konsumprisivået som har hatt den sterkeste stigningen i den perioden vi behandler, nemlig *tjenestene*. Den forklaring man først griper til er gjerne at det her bare dreier seg om en forsinket stigning, en *sleping etter* de andre prisene. Den er i og for seg godt forenlig med utviklingen av tjenestepreisene i hele etterkrigstiden. I det første etterkrigsåret, 1946, var vareprisene over 50 prosent høyere enn før krigen, prisene på tjenester (selv eksklusive husleier, som p.g.a. regulering nesten ikke hadde steget) bare 25 prosent høyere. I inflasjonsperiodene steg dessuten vareprisene sterkere enn prisene på tjenester. Det «anti-sykliske» forløpet til de siste under tilbakeslagene kan derfor godt tolkes som en ettersleping. Det samme gjelder den vedvarende og sterke stigning i peri-

oder da andre priser har steget mye mindre. I 1960 var prisene på tjenester eksklusive husleier ennå ikke 110 prosent høyere enn i slutten av 1930-årene, mens vareprisene var nærmere 130 prosent høyere.

På lang sikt skulle man vel ut fra vanlige ideer om konsum- og produktivitetsutviklingen ha ventet det motsatte forhold: at prisene på tjenester stiger i forhold til vareprisene. For gruppen tjenester under ett er det altså ikke tale om at høye inntektselastisiteter eller svak vekst i produktiviteten har ført til noen dreining i de relative priser til fordel for de tjenesteytende næringer. For enkelte grupper av tjenester kan det likevel tenkes at slike forhold har vært avgjørende, men for alle under ett kan man se utviklingen hittil som en bevegelse mot «gjenopp-rettning» av et tidligere prisforhold.

Ideen om ettersleping er likevel ikke tilstrekkelig som forklaring på det som har skjedd. Skal prisene i en sektor «følge med» prisene i en annen sektor, må det være noe som får dem til å gjøre det. Enten må det være et vedvarende etterspørselspress som fører mot gjenoppbygging av de relative priser, eller det må bli gjort noe mer bevisst fra bedrifters og organisasjoners side for å rette opp forholdene.

I noen av de tjenesteytende sektorer har man hatt administrert prisøkning. Det gjelder først og fremst for transporttjenester, som for en stor del ytes av monopolistiske bedrifter. Siden de er under offentlig kontroll og praktiserer en kostnadsbestemt prisfastsettelse kan endringer i etterspørselen her gi seg utslag helt motsatt av de vanlige.⁷⁾

Slike tilfelle er sannsynligvis forholdsvis sjeldne. For alle tjenester utenom transport er bedrifts-konsentrasjonen liten i forhold til andre næringer. For de tjenester som krever spesielle faglige kvalifikasjoner kan derimot organisert eller stilltående solidarisk opptreden spille en viktig rolle for prisutviklingen ved at den hindrer fall i prisene. For ufaglært arbeid skulle slike forhold ha mindre betydning. Det finnes imidlertid ikke, bortsett fra et enkelt felt, medisinaltjenester, noen nærmere studier av prisutviklingen.⁸⁾

7) Om dette sier [2]: «In industries like railroads and local transit operations where demand has been declining sharply, prices have been increased in an attempt to cover rising costs» (s. 133).

8) Man har i U.S.A. vært mye opptatt av stigningen i honorarene for medisinalytelser, i første rekke lege- og tannlegehjelp. Siden det der, nær sagt som over alt ellers, er mangel på leger og tannleger, har man villet se stigningen som en vanlig markedsbestemt stigning. (Se [2], s. 133—134, og [8]). Det ville føre for langt å ta opp noen inngående drøfting av spørsmålet her, men jeg vil gjerne bemerke at jeg har vondt for å godta denne oppfatningen. For det første synes jeg det er rimelig å se den vedvarende mangel på folk i disse virksomheter i noen grad som uttrykk for at prisene reagerer lite på markeds-situasjonen. For det andre er det et faktum at prisene på lege- og tannlegeytelser, som vesentlig er betaling for arbeidsprestasjoner, har steget relativt mindre enn både industriarbeidernes lønninger og prisene på andre personlige tjenester, som det ikke har vært noen lignende mangel på. Disse to momentene er selvsagt ikke tilstrekkelige til å slå ihjel ideen om at prisstigningen for medisinaltjenestene skyldes «loven om tilbud og etterspørsel», men de gjør det naturlig å se med atskillig skepsis på en slik forklaring.

6) Dette skyldes dels rettsavgjørelser (som delvis ble motvirket ved ny lovgivning), dels endret politikk fra bedriftenes side; se [7], s. 33.

Ettersom det ikke later til å ha vært noen spesielt høy etterspørsel (unntatt nettopp for medisinaltjenester, det er vel derfor de har fått så stor oppmerksomhet), skulle vi kunne gå ut fra at prisstigningen for tjenester for en stor del har vært «organisert» eller «administrert». Som forklaring på denne stigningen blir det gjerne sagt at lønninger og andre inntekter trekkes opp av lønnsøkningen i de næringer hvor produktiviteten stiger raskest.⁹⁾ Dette gjør det naturlig å se litt nærmere på lønnsutviklingen.

III

Hva som skjer med lønningene vil på mange måter være avgjørende for hvordan vi vurderer drivkreftene i en prisutvikling. Vi har hittil sett på markedene for ferdige varer og tjenester, og forsøkt å vurdere i hvilken grad prisutviklingen har vært bestemt av markedsforholdene eller av organiserte og monopolistiske krefter. Nå er imidlertid situasjonen tydeligvis slik at selv om vi har ren frikonkurranse i alle markedene for ferdige varer og tjenester vil en administrert prisstigning kunne oppstå hvis produksjonsfaktorene, og spesielt arbeidskraften, er organiserte.

På den andre siden er ikke nødvendigvis enhver økning i lønningene i et organisert arbeidsmarked uttrykk for en administrert lønnsheving. Endringer i tariffestede lønnssetninger er ofte ikke annet enn justeringer betinget av markedssituasjonen. Man kan derfor ikke av selve formen for lønnsøkning se om den er markedsbestemt eller administrert. Heller ikke kan man av data for lønns- og produktivitetsutviklingen i en periode se hvilke krefter som har skapt prisstigningen. At lønningene for eksempel har steget sterkere enn produktiviteten kan ikke vise at de har vært drevet opp ved organisert aksjon.¹⁰⁾

Når situasjonen er slik er det ikke rart at økonomene har svært forskjellige syn på det organiserte lønnspress som en selvstendig faktor i prisstigningen i 1950-årene. Dette kommer tydelig frem i de mange innlegg i diskusjoner om nettopp lønnsutviklingens betydning i U.S.A., og det setter sitt preg også på de siste utredningene (se [2], s. 144).

For de første inflasjonsperiodene etter den andre verdenskrigen er det riktignok stort sett enighet om at den høye etterspørsel etter arbeidskraft var den viktigste drivkraften bak stigningen i lønningene (se f. eks. [2], s. 157). Også i de nærmeste årene etter 1951 blir det lagt vekt på etterspørselen til forklaring av lønnsutviklingen, men oppfatningene blir

mer nyanserte.¹¹⁾ For den siste prisstigningsperioden ser det derimot ut til at andre krefter har spilt en viktig rolle. Vi skal derfor granske den litt nærmere.

La oss da først få brakt noen grunnleggende data på det rene.

For det første: *arbeidsløsheten* har vært merkbar gjennom hele perioden, og noe større mot slutten enn i begynnelsen. I gjennomsnitt har tallet på ledige vært vel 5 prosent av yrkesbefolkningen. Dette prosenttallet kan vi ikke uten videre sammenlikne med de arbeidsløshetsprosenten vi har her i landet, fordi ledigheten telles på helt forskjellige måter. Om vi gikk over til å telle på samme måte som amerikanerne, ville vi etter alt å dømme få vesentlig høyere ledighetstall enn dem vi nå har; selv i 1951—52 da det var stor mangel på arbeidskraft ble ledigheten i U.S.A. vel 3 prosent. Vi kan derfor kanskje med en viss rett si at det der er ledighet ut over 3—4 prosent som skaper problemer. Det er der som i andre land, et politisk stridsspørsmål hvor stor man skal tolerere at den blir uten å gripe inn, men det later til at 5½—6 prosent er et nivå som selv de forholdsvis sterkt anti-inflasjonistisk innstilte nødig vil la den gå over. I perioden 1953—60 har ledigheten gjennomgående ligget nærmere denne øvre grensen enn den nedre.

For det andre: Har så dette hindret *lønningene* i å stige? Svaret er klart nei. Lønningene har gått opp praktisk talt over alt. Her kan vi ikke gå gjennom lønnsutviklingen for alle grupper, men vi kan se på hva som har skjedd i den største næring, industrien, for der er statistikken best. Den viser at ukefortjenesten steg med vel en fjerdedel fra 1953 til 1960.

Vi så nettopp at det totalt sett ikke var noen mangel på arbeidskraft. Kan det likevel ha vært noen knapphet på folk til industrien? Det er svært lite sannsynlig, for siden 1953 har den redusert sin arbeidsstyrke med 5 prosent. Under slike forhold er det vanskelig å forestille seg at det er «loven om tilbud og etterspørsel» som har skapt lønnsøkningen i industrien. Det er grunn til å tro at det står organisert press bak en stor del av den.

For det tredje: Har lønnsøkningen vært så sterk at den også medfører oppregulering av ferdigvareprisene? Eller har produktivitetsøkningen vært like sterk? Her kan vi igjen bare gi et noenlunde premissvar for industrien, og selv der er sammenligningsgrunnlaget svakt. Som nettopp nevnt gikk sysselsettingen i industrien ned med 5 prosent fra 1953 til 1960, mens produksjonen økte med 18 prosent. Alt i alt var altså økningen i produksjonen pr. sysselsatt (arbeidere og funksjonærer) 24 prosent. Økningen i ukefortjenesten (for bare arbeidere) var, som vi alt har sett, 26 prosent. Noen nevneverdig «wage-push» på prisnivået tyder ikke disse tallene, sett isolert, på. Når bearbeidingsverdien pr. produktenhet i industrien har steget med rundt regnet 10 prosent (aktuelle tall finnes ikke tilgjengelig), må det være uttrykk for stigning i kapitalkostnader og fortjenester.

Det er likevel ikke umulig at vi kan oppfatte tallene som uttrykk for en oppskruing av vareprisene fra lønnsiden, iallfall delvis. Det har vært hevdet

⁹⁾ Se [2], s. 134—136. Utredningen er, som rimelig kan være, ubestemt om disse problemene. Synspunktet hevdes mer energisk i [3], s. 59—70 og s. 113—114.

¹⁰⁾ Se [3], s. 18—19 for eksempler på slike resonnementer og imotegåelse av dem. I [9] finnes en diskusjon av vanskene med å identifisere årsakene til prisstigning.

¹¹⁾ I [2] blir det hevdet: «After 1951, divergences in wage movements began to develop, based primarily on the level of profits in various industries, but also attributable in a few industries to the strength of the union» (s. 157).

at produktivitetsøkningen har vært forbundet med en sterk økning i «overheads», i faste kostnader pr. produktenhet.¹²⁾ Bedriftene har økt kapitalinnsatsen pr. sysselsatt, og ved å fordre en lønnsøkning tilsvarende produktivitetsøkningen har lønsmottakerne så å si tvunget bedriftene til å ta dekning for sine økte faste kostnader gjennom prisforhøyelser.

Det er ikke mulig å gi noen nærmere vurdering av holdbarheten i en slik oppfatning. Det eneste vi kan si her er at bedriftene, for å kunne ta dekning for økte faste kostnader når etterspørselen er lav, må ha en slik stilling i markedet at de kan administrere prisene. De må selv gjennomføre en målbevist prisheving. Prisøkningen kan da bare i betinget forstand sies å være et resultat av et lønnspress, nemlig når man tar det for gitt at bedriftene handler akkurat på denne måten.

Dette forhold bekreftes av kongressutredningens gjennomgåelse av de viktigste avtaler om lønnsøkning siden 1953 (se [2], s. 136—158). Det legges vekt på det organiserte press, men det blir samtidig sagt at mye av lønnsøkningen i årene 1956—58 var en følge av tariffavtaler inngått i 1955 og 1956, da etterspørselen var forholdsvis høy, iallfall for visse industrivarer, og stemningen optimistisk. I stålindustrien, som på mange måter står i en nøkkelstilling, ble det i 1956 sluttet en avtale som fastla lønnstilleggene frem til 1959. Det blir imidlertid også pekt på at når noen av de viktigste industrier kunne gå inn på slike langsiktige avtaler var det nettopp fordi de enkelte foretak der hadde en sterk stilling i fastsettelsen av prisene på sine produkter. De behøvde ikke frykte for å binde seg til bestemte lønnsøkninger de nærmeste årene, fordi de takket være sitt herredømme over markedet visste at de ville kunne bære dem. (Man kan da riktignok spørre om den høye etterspørsel i 1955—56 hadde noen reell betydning, men det spørsmålet er ikke stilt i utredningene.)

Selv om lønnsøkningen i industrien neppe kan tas som uttrykk for en prisøkende kostnadsheving for industriprodukter alene, kan den ha vært med på å skape et kostnadspress på prisnivået i en videre sammenheng. Hvis en lønnsøkning på ca. 25 prosent er i samsvar med industriens egen produktivitetsøkning, vil en generell lønnsøkning av denne størrelse være sterkere enn stigningen i nasjonalproduktet pr. sysselsatt. Hvis vi derfor har en tendens til at lønnsøkningen andre steder følger industrien, slik det ble

antydnet til slutt i del II, vil det totale prisnivå med stor sannsynlighet gå opp.

Tendensen til likhet i lønnsstigning blir ofte tatt som et empirisk faktum (se [3], s. 66) selv i U.S.A., hvor tanken om en «solidarisk lønnspolitikk» neppe har mange erklærte tilhengere. Det er vanskelig å skjønne annet enn at en administrering av lønningene uavhengig av markedssituasjonen må spille en stor rolle hvis denne tendensen er så sterk, selv om også arbeidsgivernes villighet til å betale høyere lønn — d.v.s. etterspørselen — påvirkes av de sterkt publiserte «key bargains».

Helhetsinntrykket av lønnsutviklingen i perioden 1953—60 er at lønnsøkning kan bli forhindret eller holdt nede i næringsgrener hvor det hersker virkelig vanskelige forhold. Tekstilindustrien gir et viktig eksempel på dette. Men organisert lønnspress er så sterkt at det vil skape lønnsøkning så snart markedssituasjonen er noenlunde tålelig. Hvilket forhold økningen vil stå i til produktivitetsøkningen er det neppe mulig å gi noen generell regel om, men det er sannsynligvis en tendens til å betrakte resultatene av enkelte sentrale avtaler som et mål for hvor bra man har gjort det andre steder.

IV

Vi har nå gjennomgått en del, og forhåpentlig de viktigste, trekk ved utviklingen av konsumprisinivået eller levekostnadene i U.S.A. Det kunne være mye mere å si både om den faktiske utviklingen og om den politikk myndighetene har ført med sikte på å påvirke prisnivået. (Omfanget av de amerikanske utredningene er tydelig vitnesbyrd om det.)

Det siste emnet, politikken, har vi hittil gått utenom. Dens virkninger er det heller ikke mulig å lese ut av beretningen om det faktiske forløp med noen større sikkerhet. Utredningenes konklusjoner om den er, og vil sikkert fortsatt være, omstridte. Men man er nødt til å føre økonomisk politikk på den ene eller andre måten, og det eneste grunnlag man har for å velge den er å tolke erfaringene etter beste evne. Dette får være unnskyldningen for at jeg slutter av denne oversikten med noen bemerkninger om betydningen av de amerikanske erfaringer for økonomisk politikk i sin alminnelighet.

U.S.A.'s økonomi kan for den perioden vi har gjennomgått betraktes som noe bortimot det vi i analytiske fremstillinger kaller en *lukket økonomi*. Det gjør at erfaringene derfra ikke uten videre kan overføres til land som står i en annen stilling, som for eksempel Norge. Til gjengjeld kan U.S.A. gi oss et inntrykk av hvordan prisutviklingen blir under moderne forhold når den i det store og hele bare påvirkes av indre krefter.

Det har sannsynligvis vært lagt større vekt på målet *stabile priser* i U.S.A. enn i andre land, iallfall etter de to første prisstigningsperiodene. Både fra seddelbankkretser og fra dem som har hatt innflytelse på den republikanske administrasjonens økonomiske politikk, har det vært lagt stor vekt på å fremstille et stabilt prisnivå som et mål av høyeste rang. Det er sannsynligvis et godt uttrykk for denne innstillingen når formannen for *The Federal Reserve Board*, Mr. Martin, i 1957 i fullt alvor (får

12) Den som har tatt opp denne ideen og argumentert sterkest for den er Schultze [3]. Hans materiale, som bare gjelder årene frem til 1957, viser at det har vært en sterk økning i faste kostnader pr. produktenhet (se særlig s. 82—84). En del av økningen i faste kostnader er det for øvrig tatt hensyn til i de tall som er gitt for perioden 1953—60 i teksten her, fordi sysselsettingen også omfatter det Schultze betrakter som «overhead employment». Det som blir igjen er økningen i realkapitalinnsats pr. sysselsatt. Schultzes syn på prisvirkningen av større faste kostnader pr. produktenhet er på den andre siden svært begrunnet. Det er vanskelig å konstruere en teori for bedriftenes adferd, som gir slike resultater. (Dette forhindrer selvsagt ikke at oppfatningen kan være riktig, men man føler seg mindre trygg.)

man gå ut fra) sa i en uttalelse til Kongressens *Joint Economic Committee*:

«No greater tragedy, short of war, could befall the free world than to have our country surrender to the easy delusion that a little inflation, year after year, is either inevitable or tolerable. For that way lies ultimate economic chaos and incalculable human suffering that would undermine faith in the institutions of free men.» (*Federal Reserve Bulletin*, 1957, s. 877).

Det er vel nesten unødvendig å si at den siste perioden savner ethvert grunnlag i historisk erfaring eller økonomisk analyse; den første er uttrykk for en vurdering som jeg tror de fleste vil reagere mot.

Når vi nå ser på utviklingen siden 1955, kan vi for det første bare konstatere at «den største av alle tragedier nest etter krig» trass i alle anstrengelser langt på vei har rammet «den frie verden». Men om vi ikke føler oss for sterkt trykket av den, kan vi spørre om vi kan nå frem til stabilitet i prisnivået med de midler man har brukt i U.S.A., det vil i det vesentlige si pengepolitikk og balanserte offentlige budsjetter. (Det siste har imidlertid ikke vært gjennomført bokstavelig; der har vært en betydelig antisyklisk variasjon i regnskapssaldoen.) Prisutviklingen fra 1953 til i dag viser at det ikke har lyktes. Samtidig har veksten i produksjonen vært forholdsvis svak, og arbeidskraften har ikke vært fullt utnyttet. Det blir også ofte, som en spesielt uheldig virkning av politikken, hevdet at industriproduksjonen siden 1953, og spesielt siden 1955, har steget betydelig mindre enn kapasiteten (se [2], s. 70—72).

Man kan ikke av det faktum at prisnivået har steget merkbart, slutte at det har vært påvirket av den restriktive politikken. Det man tydelig ser av utviklingsforløpet er at en slik politikk, selv når den gjennomføres så energisk som i U.S.A., ikke er *tilstrekkelig* til å sikre et stabilt prisnivå.

Grunnen til dette kan det være ulike oppfatninger om. For min del finner jeg det rimelig å feste oppmerksomheten ved at vi under gjennomgåelsen av den faktiske prisutvikling måtte regne med at det på mange områder hadde foregått en organisert eller administrert heving av priser og lønninger. Nå er sikkert heller ikke de som manipulerer prisene med basis i en maktstilling av ett eller annet slag, upåvirket av markedssituasjonen. Men det er øyensynlig ikke nok for å få dem til å avstå fra oppregulering (eller fra å la være å sette ned prisen) at det er balanse i markedet (eller et visst etterspørselsunderskott). Det må mere til.

Et viktig problem blir derfor, satt på spissen: Hvor mye mindre enn samfunnets totale produksjonskapasitet må etterspørselen være for at prisnivået skal bli stabilt? Forsøk på å svare på dette skal vi la ligge her. Enkelte amerikanske økonomer har gitt tankevekkende kommentarer til det. (Se f. eks. [6] og [9].) Men det er sannsynligvis ikke mulig å gi det noe bestemt svar, fordi organisert opp treden også må kunne påvirkes av forhold som ikke har noe med markedssituasjonen å gjøre.

Vi kan kanskje likevel komme problemet litt inn på livet ved å stille et annet spørsmål. I hvor høy grad skyldes det den restriktive politikken at prisnivået ikke steg sterkere enn det gjorde i andre halvdel av 1950-årene? Noe bestemt svar er det

vel umulig å gi på spørsmål av dette slaget. Kommentarene til det må bli preget av skjønn, men det kan likevel forsvares å reflektere over det (jfr. innledningen til dette avsnittet).

Mange vil kanskje være fristet til å si at politikken har vist sin berettigelse ved at den har trykket ned priser (herunder avanser) på enkelte områder. At virkningen er blitt så spesiell kommer av at tryk- ket må slå ut der hvor prisene er fleksible.

Om dette er riktig, gir det etter mitt skjønn all grunn til å være skeptisk overfor en slik fremgangsmåte. Forsvaret for pengepolitikken har jo alltid vært at den virker generelt. Viser det seg nå å være slik at man for å bremse prisstigningen må skape store vridninger i de relative priser, faller et viktig argument bort. Hvis man ikke kan supplere den generelle etterspørselspåvirkning med tiltak som rammer prisene i de sektorer hvor de ikke er fleksible, kan det være et spørsmål om ikke den fører til uheldige realøkonomiske virkninger.

Nå tror jeg imidlertid den tanke at prisnedgangen på enkelte områder skyldes den generelle begrensning av etterspørselen bare delvis er riktig. Når levekostnadsindeksen ikke har steget mere enn faktisk har vært tilfelle, må det i betydelig grad kunne føres tilbake på prisutviklingen for jordbruksvarer. Det at jordbrukssektoren har hatt en forholdsvis fri prisdannelse har gjort at den totale prisstigningen er blitt mindre enn den ville ha vært om prisene der skulle ha vært «administrert» i takt med f. eks. andre priser eller med inntektene i annen virksomhet. Men det vil neppe være korrekt å gi den alminnelige etterspørselsbegrensende politikk noen større del av fortjenesten for fallet i jordbruksprisene. Stigningen i etterspørselen etter jordbruksvarer ville i alle fall ha blitt liggende etter stigningen i produksjonen.

På andre områder kan manglende stigning i etterspørselen, som mere direkte henger sammen med den generelle etterspørselsbegrensning, ha virket til å hindre prisstigning. Nedpressingen av avansene på varige forbruksvarer er kanskje et eksempel på det. Men der hvor produsentene er i stand til å manipulere prisene har de øyensynlig ikke latt seg bremse i nevneverdig grad av vanskelige avsetningsforhold. Stigningen i engrosprisene for varige forbruksvarer gir såvidt jeg kan skjønne uttrykk for det. Det er vanskelig å tro at en høyere etterspørsel og sterkere produksjonsøkning ville ha fått dem til å gå raskere opp med prisene. (Om Schultze har rett i sin oppfatning at faste kostnader er prisbestemmende, skulle forholdet snarere blitt det motsatte.)

Går vi så til områder hvor prisene administreres med uttrykkelig sikte på kostnadsdekning (transport, public utilities o. lign.), er det tydelig at en begrensning av etterspørselen som fører til senkning av kapasitetsutnyttelsen, har en tendens til å skape prisstigning. Under de strukturelle forhold vi har i en moderne økonomi kan altså en reduksjon av etterspørselen for å hindre prisstigning ha en tvilsom virkning. Men for fullstendighets skyld bør det vel tilføyes at prisstigningen i dette tilfelle er et engangsfenomen, og altså skiller seg fra den vedva-

rende prisstigning man kan få ved for høy etter-spørsel.

Alt i alt må vi kunne si at den amerikanske restriksjonspolitikken ikke har nådd sitt mål. Viktige-re er kanskje likevel at det også er et stort spørsmål om den, trass i resultater på enkelte områder, har ført til at man kom målet nevneverdig nærmere enn man ville ha gjort ved å gå inn for en bedre utnytting av ressursene.

Hva betyr så den amerikanske prisstigning for vurderingen av utsiktene for å skape prisstabilitet i vårt eget land? Jeg tror vi uten videre kan slå fast at mulighetene for å hindre prisstigning ved regulering av etterspørselen er enda mye mindre her hos oss enn i U.S.A. Den viktigste grunnen til dette er at så mange priser er gitt fra utlandet. Men selv for varer som ikke er undergitt effektiv konkurranse utenfra er det mindre å oppnå ved regulering av etterspørselen. Det er særlig tre grunner til det:

- (a) *Jordbruksprisene* er hos oss helt ut administrerte priser. Det er dessuten skapt en slags presedens for at de skal reguleres noenlunde i takt med andre priser og med lønningene.
- (b) Utbredelsen av *konkurranse-regulering*, særlig i form av organisert samarbeid eller kollegialitet mellom næringsdrivende til vern om priser og andre vilkår, er sannsynligvis mere utbredt her i landet.
- (c) *Fagorganisasjonen* er mindre avhengig av markedssituasjonen her i landet enn i U.S.A. (Man må imidlertid ikke tro at den er helt uavhengig, og fremfor alt ikke at selve lønnsutviklingen er det.)

Hadde man i U.S.A. hatt våre jordbruksavtaler og vårt forhandlersamarbeid, ville man der ha gått glipp av to viktige prissenkende komponenter i perioden 1953—1958, og man ville neppe fått kompensasjon for det i form av svakere stigning i andre komponenter.

Hvilken forskjell ulikhetene i fagorganisasjonens stilling gjør er det vanskeligere å si; det er ikke umulig at den, med en «ansvarsbevisst» politikk, kan ha virket motsatt av de to andre momentene. Dette viser en ting som det er viktig å fremheve til slutt: Det følger ikke av disse tre forhold at det nødvendigvis vil være vanskeligere å oppnå stabilitet i prisnivået her i landet. Men man kan føle seg nokså trygg på at det vil være vanskeligere med de midler man har forsøkt i U.S.A.

Litteratur.

- [1] *The relationship of prices to economic stability and growth. Compendium of papers submitted by panelists appearing before the Joint Economic Committee.* U.S. Government Printing Office, Washington, 1958. (March 31).
- [2] *Staff report on employment, growth, and price levels.* Samme, Washington, 1959 (December 24).
- [3] Charles L. Schultze: *Study paper no. 1, Recent inflation in the United States.* Samme, Washington, 1959 (September).
- [4] *Economic Report of the President.* Samme, Washington, 1961.
- [5] Robinson, Romney: «Employment, growth and price levels», *American Economic Review*, 1960, s. 996—1010.
- [6] Hansen, Alvin H.: *Economic issues of the 1960s.* New York, 1960.
- [7] Gammelgaard, Søren: *Resale price maintenance.* OEEC—EPA, Paris, 1958.
- [8] Garbarino, Joseph W.: «Price behavior and productivity in the medical market». *Industrial and Labor Relations Review*, 1959. Vol. 13, nr. 1.
- [9] Samuelson, Paul A., og Robert M. Solow: «Analytical aspects of anti-inflation policy», *American Economic Review*, Papers and proceedings, 1960, s. 177—194.

Etterutdanning

I sammenheng med universitetenes og høyskolenes opplysnings- og veiledningsvirksomhet bør også nevnes de former for etterutdanning som tar sikte på gjenoppfriskning eller ajourføring av kunnskapene hos kandidater som har vært en tid i yrkeslivet. Med den raske utvikling som finner sted i de fleste fag, vil det etter komiteens syn være nødvendig å legge meget stor vekt på å nå fram til universitets- og høyskoleutdannet personale i arbeidslivet med de nye forskningsresultater. I dag er denne oppgave til dels tatt opp av yrkesorganisasjonene. Det synes etter komiteens oppfatning naturlig at også universitetene og høyskolene selv tar sin del av ansvaret for denne oppgaven. Det vil normalt være disse som sitter inne med de beste forutsetninger for å formidle ny viten innenfor de ulike fagområder. Komiteen forutsetter at virksomheten på dette område utvikler seg videre gjennom samarbeid mellom yrkesorganisasjonene og lærestedene. Det synes imidlertid naturlig at også de sentrale undervisningsmyndigheter forsøker å trekke opp visse hovedlinjer for arbeidet på dette feltet, med sikte på en betydelig ekspansjon av virksomheten i årene framover.

Universitets- og Høgskolekomiteens innstilling.

Medarbeidere i dette nummer

Arne Johnsen, direktør i Norsk Folke Ferie.

Arne Solbraa (c. o. 1941), direktør i Landbrukets Sentralforbund.

Gerhard Stoltz (c. o. 1947), stipendiat, Norges Handelshøyskole.

Karl Øksnevad (c. o. 1949), konsulent i Prisdirektoratet.

Professor Ragnar Frisch om EFTA:

«Frihandelsområdet er et naivt, storslagent forsøk på å forbedre tredje desimal i fasit mot til gjengjeld å forverre første desimal.»

Jordbrukspolitikken i Fellesmarkedet

Av cand. oecon. Arne Solbraa

Norges eksport av *jordbruksvarer* er forholdsvis beskjedent. Dette gjelder også eksporten til de 6 land i Det Européiske Fellesmarked. Til disse har vi de senere år eksportert jordbruksvarer, i første rekke pelsskinn, ost, smør, egg og kasein for 40—50 mill. kr. Vi kan betrakte vår eksport av jordbruksvarer som et bidrag til å betale en del av det store import-overskuddet vi har overfor Fellesmarkedet. Samtidig har denne jordbrukseksporten vært viktig for å bli av med varepartier som det ikke har vært behov for på det norske marked. Vår eksport har i de senere år i større grad gått til Storbritannia, mens Fellesmarkedsland som Tyskland og Italia har minsket sin import fra oss.

Vil norsk jordbruk også fremover få anledning til å eksportere til Fellesmarkedet?

Dette avhenger av mange forhold, men særlig viktig er det i denne sammenheng hvilken virkning den felles jordbrukspolitikk i Fellesmarkedet vil få på området handel med jordbruksvarer. Det bør nevnes at eksporten av pelsskinn ikke vil påvirkes av jordbrukspolitikken. Pelsskin vil gå tollfritt inn i fellesmarkedet.

Fellesmarkedet er jo organisert som en *tollunion* slik at de 6 medlemsland etter en overgangstid skal ha ensartete tollsatser overfor utenforstående land. Innbyrdes skal de 6 land gradvis oppheve all toll og importregulering, men for jordbruksvarene skal likevel den indre samhandel kunne reguleres på bestemte måter. Traktaten trekker opp en *målsetting* og visse *retningslinjer* for den felles jordbrukspolitikk som skal settes i verk, og denne politikken er nå under utarbeidelse. Det utøvende organ i Fellesmarkedet, den såkalte Européiske Kommisjon, la sommeren 1960 frem et forslag til felles jordbrukspolitikk som nå er under behandling i Ministerrådet.

Hva går så dette forslaget ut på?

Målet er kort sagt å erstatte de nåværende 6 *nasjonale* markeder med et *fellesmarked* også for jordbruksvarer. Ministerrådet i Fellesmarkedet vedtok nylig visse grunnleggende prinsipper for den felles jordbrukspolitikk, og det fastslås bl. a. at omsetningen av jordbruksvarer innenfor området skal finne sted under lignende betingelser som på et rent nasjonalt marked.

Vi vet at innenfor et enkelt land kan omsetningen av noen jordbruksvarer være fri, bortsett fra visse kvalitetsmessige eller sunnhetsmessige krav. Men i de fleste land og for hovedproduktene finner vi oftest mer eller mindre vidtgående regulerende bestemmelser for omsetning og prisdannelse. Tilsvarende reguleringer er foreslått også i Fellesmarkedet.

Fortsetter vi sammenligningen med et nasjonalt marked så vet vi også at det der vil eksistere et sett av regler og bestemmelser om importregulering, toll-

beskyttelse m. v. Disse bestemmelser angir den fordel produsentene i vedkommende land har på sitt nasjonale marked sammenlignet med produsentene utenfor. Når det dannes et fellesmarked innenfor rammen av en tollunion må det følgelig iverksettes felles bestemmelser om *importbeskyttelse* for de forskjellige varer.

Vi må altså skille mellom den del av Fellesmarkedets jordbrukspolitikk som gjelder den indre samhandel og de retningslinjer som er foreslått for importbeskyttelsen.

Etter forslaget skal *importbeskyttelsen* for de fleste jordbruksvarer i Fellesmarkedet gis i form av en *variabel importavgift*. For noen varer skal denne importavgiften komme i tillegg til en toll, mens frukt og grønnsaker bare skal beskyttes ved toll. Importavgiften skal fastsettes slik at den dekker forskjellen mellom den pris som ønskes holdt i Fellesmarkedet, og den laveste pris på verdensmarkedet. Importavgiften må derfor varieres fra år til år når det skjer endringer i de fastsatte priser i Fellesmarkedet, og også når det skjer endringer i prisene på verdensmarkedet. For korn, melk, melkeprodukter og sukker skal importbeskyttelsen i prinsippet bare gis gjennom denne variable importavgiften. For kjøtt, flesk, fjørfeslakt og egg skal det oppkreves en variabel importavgift i tillegg til en toll. Kvoterestriksjoner på importen skal bare brukes i unntakstilfelle, unntaken for frosset kjøtt, hvor kvoter er foreslått brukt.

Hvilke retningslinjer er det da som er foreslått for den indre samhandel i Fellesmarkedet?

Traktaten fra 1957 bestemmer at det for Fellesmarkedet skal opprettes omsetnings- og reguleringssystemer for de forskjellige grupper jordbruksvarer. Traktaten nevner tre hovedtyper av slike systemer, nemlig felles konkurranseregler, samordning av de forskjellige nasjonale *markedsorganisasjoner*, og for det tredje opprettelsen av en *européisk markedsorganisasjon*. Kommisjonen har nå foreslått at det for alle husdyrprodukter, korn og sukker, skal opprettes europeiske markedsorganisasjoner eller varekontorer. Disse får en sterk regulerende innflytelse først og fremst med sikte på å stabilisere markedene og prisene på det nivå som myndighetene i Fellesmarkedet vedtar.

Det er bare for frukt, grønnsaker og vin at det er foreslått det mest liberale omsetningssystem, nemlig felles konkurranseregler. Disse vil først og fremst bestå i fastsetting av kvalitetsnormer og gjennomføring av tvungen kvalitetssortering, mens det blir overlatt til bransjene å gjennomføre de mer stabiliserende tiltak i markedsføringen.

Prispolitikken vil innta en sentral plass.

For alle hovedvarene vil *prispolitikken* innta en sentral plass i den felles jordbrukspolitikk. Det skal

tør hver produksjonssesong fastsettes en retningsgivende pris som vil danne utgangspunktet for de markedsregulerende inngrep som vareorganisasjonene skal foreta og for fastsetting av de variable importavgifter. For korn skal prisene eksempelvis fastsettes før høstsåingen, og det europeiske kornkontor skal foreta støtteoppkjøp for lagring eller eksport hvis markedsprisene faller mer enn 5—7 prosent under den retningsgivende pris. For meieriprodukter skal det fastsettes en retningsgivende pris for produksjonsmelk. Denne danner da utgangspunktet for støt-teprisen på smør, for prisen på konsummelk, og for importavgiften på meieriprodukter. For kjøtt, fisk og egg er det forutsatt en friere prisdannelse innenfor Fellesmarkedet. Prisnivået for disse varer vil i stor utstrekning bestemmes av de priser som fastsettes på førkorn og andre førstoffer. Men på basis av førprisen må det også for disse produkter fastslås en slags ønsket pris som blir utgangspunktet for beregning av importavgiftene.

Europeisk garantifond.

Markedsorganisasjonenes virksomhet skal baseres på et *europaisk garantifond for jordbruksvarer*, finansiert vesentlig ved importavgifter, men delvis også ved bidrag fra medlemslandene og for enkelte varer ved bidrag fra produsentene. Stabiliseringsfondet for førkorn skal delvis nyttes til å støtte stabiliseringstiltakene for husdyrprodukter. Vi kan sammenligne dette med vår bruk av kraftfôrfondet. Foruten å finansiere de interne reguleringstiltak slik som oppkjøp og lagring som foretas i Fellesmarkedet, skal garantifondet også kunne brukes til å støtte *eksporten* til utenforstående land. Det kan også overføres midler fra garantifondet til et europeisk fond for strukturforbedring i jordbruket.

Ensartet prisnivå. — Subsidier.

Når den felles jordbrukspolitikken er satt ut i livet skal prisnivået for de forskjellige jordbruksvarer være ensartet innenfor Fellesmarkedet med de forskjeller som henger sammen med ulike transportkostnader m. v. Fellesmarkedstraktaten gir likevel mulighet for å opprettholde en viss variasjon i produsentprisene, men som regel må en gå ut fra at eventuelle pristillegg må dekkes ved subsidier.

For enkelte jordbruksvarer er det nå en *betydelig prisforskjell* mellom de enkelte land i Fellesmarkedet. Eksempelvis kan jeg nevne at prisen på hvete i Frankrike ligger på 55 øre pr. kg., mens den i Tyskland er 73 øre pr. kg. Prisene differerer mindre for andre varer, og minst for storfekjøtt. Prisforskjellene skal altså utjevnes i løpet av overgangsperioden som for de fleste produkter skal vare frem til 1. juli 1967. Gjennomføringen av et slikt program vil måtte bety vesentlige omstillingsproblemer for jordbruksproduksjonen i mange av medlemslandene. Men meningen er at et felles prisnivå for hele det store Fellesmarked vil gi grunnlag for en bedre arbeidsdeling og mer økonomisk riktig produksjonsretning for jordbruket i de forskjellige områder av Fellesmarkedet.

For å komme frem til det *ensartede prisnivå* er de enkelte medlemsland pålagt å *minske prisforskjellen*

i løpet av overgangsperioden. Det er også meningen at overgangsperioden skal brukes til å øke samhandelen mellom landene, men disse vil i denne perioden ha adgang til beskyttende inngrep så lenge det fremdeles eksisterer prisforskjeller. Kommisjonen foreslår at disse beskyttelsestiltak overfor andre medlemsland i overgangsperioden først og fremst skal gjennomføres ved importavgifter. Traktaten gir også medlemslandene adgang til å fastsette visse minstepriser som importvarene må markedsføres til, og for enkelte produkter kan det avtales langsiktige kontrakter.

Hvilket prisnivå skal det tas sikte på?

Kommisjonens forslag er nå under detaljert behandling i en spesiell komité, men allerede nå er Ministerrådet blitt enig om visse avgjørende prinsipper som skal følges. Mange spørsmål står det ennå strid om, og det viktigste er kanskje *hvilket felles prisnivå* en skal ta sikte på.

Det viktigste i denne sammenheng er spørsmålet om kornprisens fremtidige høyde. Kommisjonen har foreslått at kornprisene skal senkes i Tyskland og Italia, og heves i Frankrike og Holland allerede fra høsten 1961. Begrunnelsen er at de skal *hindre over-skuddsproduksjon av korn*. Forslaget har møtt en voldsom motstand fra tysk side fordi det bryter med et av hovedpunktene i den tyske jordbrukspolitikken fra 1950-årene. Tyskland har holdt forholdsvis høye kornpriser, bl. a. for å bremse på produksjonsøkningen for husdyrprodukter, særlig fisk og egg. For så vidt kan en si at den tyske kraftfôrpolitikken minner om vår. Fra tysk side er det hevdet at Kommisjonens prisforslag for korn vil føre til en sterkere økning av husdyrproduksjonen enn det er avsetning for, og derfor føre til reduserte inntekter for tysk jordbruk. Tyskland kan her argumentere ut fra en bestemmelse i fellesmarkedstraktaten som senere er bekreftet av Ministerrådet, nemlig at levestandarden for produsentene i et medlemsland ikke skal forverres ved den felles jordbrukspolitikken sammenlignet med den sikkerhet det nåværende nasjonale markeds-system har gitt.

Fra tysk side kan det her også ligge et ønske om ikke å bli helt avhengig av hollandske og franske tilførsler og hensynet til den tyske industrieksport, som vanskelig kan opprettholdes uten at Tyskland innfører en god del husdyrprodukter, f. eks. fra de nordiske land. Utfallet av striden om kornprisen i Fellesmarkedet kan komme til å bli nokså bestemmende for svaret på spørsmålet om Fellesmarkedet skal bli kunder eller konkurrenter i årene fremover. Lavere kraftfôrpriser i Tyskland vil raskt kunne gjøre Fellesmarkedet til en stor nettoeksportør av husdyrprodukter, og denne eksporten vil vel stort sett søkes avsatt på det britiske marked. På den annen side er det sikkert atskillig som taler for Kommisjonens syn at et kornprisnivå på høyde med det tyske ville føre til en overproduksjon særlig av hvete. Det prisnivå som velges for korn vil kunne få atskillig innvirkning på produksjonsretningen i Fellesmarkedet. Derfor vil den avgjørelse som tas kunne få stor virkning for alle land som leverer husdyrprodukter til det britiske marked.

Ferie og fritid

Kommentar til kapitel 17 i Langtidsprogrammet

Av direktør Arne Johnsen

Forfatterne til avsnittet om «Ferie og fritid» i Regjeringens Langtidsprogram, sier selv i avslutningen på avsnittet at «ferie- og fritidsspørsmålene utgjør et omfattende og viktig problemkompleks som berører mange sider av samfunnslivet og som etter hvert bør bli gjenstand for en mer inngående drøfting.»

Dette skulle tyde på at forfatterne under sitt arbeide i en viss utstrekning har følt mangelen på det nødvendige bakgrunnstoff for å kunne gi en konsentrert og konkret innstilling.

Det er også den følelsen en sitter med når en leser gjennom avsnittet, at det er en rekke spørsmål som forfatterne har berørt som ikke er å ta og føle på, men nærmest blir rent generelle uttalelser.

Man savner også i kapitlet en-

del ganske viktige momenter, som er nokså grunnleggende for en bedømmelse av ferie- og fritidsspørsmålet, og som er avgjørende for framtidsperspektivene i dette spørsmål.

Det som antakelig forfatterne har savnet under sitt arbeide, er et skikkelig statistisk materiale, i første rekke om ferien og feriens betydning og virkninger i samfunnslivet og for den enkelte lønsmottaker. Og det er ganske naturlig, for det foreligger ikke noen undersøkelse med en slik bredde og av nyere dato som en kan støtte seg til, når en skal dømme og vurdere feriespørsmålet.

Landsorganisasjonen i Norge utførte i 1946 i forbindelse med forberedelsen av ferieloven en undersøkelse blant en ganske stor gruppe innen de forskjellige fagforbund innen Landsorganisasjonen.

Organisasjonen Norsk Folke Ferie ferdigstilte i 1952 et lignende materiale av en undersøkelse bygget på 20 000 lønsmottakere fordelt på 12 forskjellige fagforbund. Denne undersøkelse ble finansiert av Statens Ferieråd.

Siden den tid er det ikke foretatt noen undersøkelser om feriespørsmålet.

En kan forstå at det ikke er så enkelt for et sekretariat som skal behandle et så omfattende emne som ferie- og fritidsspørsmålet, å kunne konsentrere dette i et kapittel på 3 spalter i Langtidsprogrammet.

Forfatterne har i det vesentlige beskjeftiget seg med de samme spørsmål som er opptatt i friluftsloven, nemlig almenhetens adgang til våre naturherligheter og den nødvendige sikring av friluftsområder for almenheten i framtiden.

Bedring av jordbruksstrukturen og konkurranseevnen.

Jeg har her vesentlig behandlet reglene for importbeskyttelse og den indre samhandel. Det er også en tredje del i forslaget til felles jordbrukspolitikk som på lang sikt kanskje er like viktig, nemlig tiltakene for å bedre jordbruksstrukturen og konkurranseevnen. Kommisjonen peker på at det nåværende lave inntektsnivå bl. a. henger sammen med en sterk oppstyking av brukene og at $\frac{2}{3}$ av alle bruk er under 100 mål. Kommisjonen hevder at disse problemene bare kan løses i sammenheng med den alminnelige økonomiske utvikling, men den foreslår at medlemmenes tiltak for å få en mer rasjonell jordbruksstruktur må intensiveres. Forslagene på dette punkt er ikke særlig detaljerte, men ikke minst på bakgrunn av vår hjemlige diskusjon om tilsvarende problemer skal det bli interessant å følge utviklingen i Fellesmarkedet, også på dette felt i årene fremover.

Et interessant opplegg, men også et dristig dokument.

Forslaget til Fellesmarkedets jordbrukspolitikk er

et interessant opplegg som henter idéer fra jordbrukspolitiske ordninger i mange land. Når en tar i betraktning de ulike økonomiske forhold i Fellesmarkedet og ikke minst de vanskelige politiske problemer på dette felt, er Kommisjonens forslag et dristig dokument. Forutsatt en tilfredsstillende økonomisk vekst, skulle en tro at forslaget vil kunne gjennomføres og føre til en sterk effektivisering av jordbruket i disse land, både i teknisk og økonomisk forstand.

Men vi må også ha rett til å si at når det gjelder forhold til land utenfor Fellesmarkedet, har Kommisjonens forslag reist nye problemer, hvor det i dag er vanskelig å se noen tilfredsstillende løsning for de land som er sterkt avhengig av eksporten til dette området. Derfor vil Fellesmarkedets jordbrukspolitikk i tiden fremover bli et viktig tema i internasjonale forhandlinger. Med vår forholdsvis beskjedne eksport av jordbruksvarer vil de direkte virkninger for norsk jordbruk ikke bli særlig store. Indirekte vil imidlertid også vi merke resultatet, først og fremst dersom produksjonen av husdyrprodukter skulle øke sterkt. Det vil øke trykket på det internasjonale marked, og særlig på det britiske.

Friluftsløven av 28. juni 1957 er et av de viktigste bidrag som er ytet når det gjelder ferie- og fritidsspørsmålet og utnyttingen av ferien og fritiden.

Selv om loven ble et produkt av kompromiss, har den likevel både fått nebb og klør, og den slår fast både hva en kan og ikke kan gjøre, når en i sin ferie og fritid skal ferdes i skog og mark og på fjell. Loven har medvirket til å eliminere en rekke gamle stridsspørsmål, samtidig som den har satt på papiret de bestemmelser som var gjeldende ved gammel hevd og praksis.

Men loven er bare den halve løsning av de problem og spørsmål som reiser seg for alle som vil nytte sin ferie og fritid ved ferdsel i skog og mark og på fjellet eller ved sjøen.

Fremdeles har vi ingen løsning på spørsmålet om almenhetens adgang til naturherlighetene når det gjelder *fiske* og *jakt*. Her ruver fortsatt et nihodet troll i form av grunneiernes gamle rettigheter, og som vi ved et par tilfeller i den senere tid har fått sjokkerende eksempler på.

En gjennomgripende revisjon av disse lovbestemmelser og en ny vurdering av dette spørsmål, sett i relasjon til vår tid, må finne sin løsning hvis en med full rett skal kunne si at almenheten har fri adgang til våre naturherligheter.

Det er en stor mangel ved omtalen i Langtidsprogrammet at dette viktige spørsmål ikke er tatt med.

Selv om vi har et glissent bebodd land, med store skog- og fjellområder og en lang kyst, så har vi allerede fått ganske sterke varselstegn om at det fra samfunnets side må gjøres noe for å bevare for almenheten både bestemte kystområder, friluftsområder omkring tettbebyggelse og byer og visse fjellområder.

Vi har ennå store arealer som kan gi anledning til privat hyttebebyggelse uten at det vil hindre almenhetens ferdsel og trivsel. Men vi savner en bestemmelse i vedtekts eller lovs form som gir adgang for det offentlige til å bestemme hvor hytten skal ligge og hvordan den skal se ut. Slike bestemmelser må komme ganske

snart hvis vi ikke vil ha skjemmet ut vår vakre kyst eller noe av det vakreste av våre fjellområder.

Dette burde også forfatterne ha pekt på.

Ellers må en erklære seg enig med forfatterne i at en av de bedre løsninger på utnyttelsen av våre friluftsområder, er at en får konsentrerte feriesteder i form av feriebyer, hyttebyer eller lignende, utført med plan og arkitektonisk skjønn. Derved vil en — i større utstrekning enn ved privat bebyggelse — kunne gi langt flere adgang til sjøen og fjellet og få en større utnyttelse av kapasiteten.

Det blir i forbindelse med anlegg av slike feriesteder, og også ved vurderingen av campingplasser, pekt på at slike anlegg bør være *selvfinansierende*.

Jeg vet ikke om forfatterne har hatt til rådighet nødvendige opplysninger eller nødvendig materiale for sin påstand. Eller på hvilke indikasjoner de har ment at slike ferieanlegg og campingplasser bør anlegges.

Her kommer vi inn på feriens sosiale og økonomiske side. Det sies riktignok i innledningen til kapitlet at økte inntekter har gitt befolkningen bedre økonomisk evne til å nytte fritiden.

Ved den undersøkelse som forelå i 1952, viste besvarelsene fra dem som ble spurt at 47 prosent av samtlige lønsmottakere, by og land regnet under ett, ikke nyttet sin ferie utenom hjemmet. Det var lønsmottakerfamilier med barn. Når det gjaldt ektepar uten barn, var det 36 prosent av samtlige som var forespurt som ikke nyttet ferien utenfor hjemmet.

Ved nytt spørsmål til disse, om hvorfor de ikke nyttet ferien utenfor hjemmet, svarte den alt overveiende del at det var av *økonomiske* grunner.

Det er neppe i dag skjedd noen særlig større forskvning fra 1952 i så måte. Det er fortsatt et stort behov for billige og gode feriesteder, i første rekke for familier med barn og for enslige lønsmottakere innen de lavere inntektsgrupper.

Det er neppe mulig å drive slike rimelige feriesteder uten en viss kompensasjon eller tilskudd. I alle tilfelle må anleggsutgiftene til slike feriesteder være dekket, slik at

de ikke er beheftet med hårde amortiseringsutgifter.

Når forfatterne kommer med en slik henvisning om at ferieanlegg bør være selvfinansierende, burde de også i neste omgang ha pekt på hvilke former eller hvilke veier man skulle velge for å gi kompensasjon for dem som ikke har anledning til å nytte sin ferie, og i beste tilfelle å kunne nytte hele sin ferie på 3 uker som ferieloven bestemmer.

Forfatterne burde her tatt opp spørsmålet om en undersøkelse om *feriens økonomi*.

Det er neppe tvil om at det i dag er vanskelig for en familie med barn å kunne nytte hele 3 uker på grunnlag av ferielønnen etter at alle faste utgifter til hus, lys m.v. er fratrasket, selv om de legger ferien etter en av de billigste former. Og enda vanskeligere er det å stykke opp ferien med en ukes vinterferie, selv om dette både helsemessig og produksjonsmessig er det mest ideelle.

For man fikk 3 ukers ferie hadde man for en stor del av lønsmottakerne den bestemmelse at de til feriepengene for de 2 ferieuker fikk et 10 prosent tillegg. Det var et slag for feriens økonomi at dette prosenttillegg falt bort da ferien ble utvidet til 3 uker.

Forfatterne peker også på *konsentrasjonen av ferien*. Man tenker da i første rekke på at alle skal ha ferie i *juli måned*, og i form av fellesferie.

Konsentrasjon av ferien er et internasjonalt problem som går igjen i alle land. Både her hjemme og i andre land har man søkt å finne former for en *spredning* av ferien.

En konsentrasjon av ferien fører med seg mange ulemper. Først og fremst virker den hemmende på produksjonen, spesielt der hvor det gjelder nøkkelindustrier. Videre fører det mange ulemper med seg for ferietagerne selv. De fleste feriesteder blir opptatt, spesielt de rimelige feriesteder. Og man vet at når etterspørselen er stor, holder også prisene seg oppe. Videre virker det inn med store topper på trafikkmidlene.

En spredning av ferien er et viktig nasjonaløkonomisk spørsmål og problem, som det er for-

bausende at man ikke har ofret større oppmerksomhet.

For å ta produksjonen. Her viser oppgaven for vår industriproduksjon for hele industrien følgende tall for *juli måned*: I 1953 var produksjonstallet nede i 74, i 1959 i 80, og i 1960 i 85. Sett i relasjon til den alminnelige stigning i produksjonsindeksen, har produksjonstallet for juli måned holdt seg stabilt lavt i alle disse 3 år. Når en også tar i betraktning det tap som industrien har ved at dyre og viktige produksjonsmidler blir stående ubenyttet i denne tid, er det neppe tvil om at denne konsentrasjonen er en minusfaktor i vårt produksjons- og næringsliv.

Forfatterne har pekt på at det er mange problemer som reiser seg i forbindelse med en spredning av ferien, og nevner i denne forbindelse bl. a. *skoleferiene*.

Det er klart at dette er et viktig spørsmål. Denne sak ble i sin tid tatt opp med Kirke- og Undervisningsdepartementet fra Statens Ferieråds side, og man kom frem til en ordning som innebar at de lønsmottakere som tok tidlig eller sen ferie utenom tiden for den ordinære skoleferie, skulle ha anledning til å kunne ta sine barn ut av skolen i denne ferietid. Dessverre fikk ikke denne ordning den publisitet som den skulle hatt, og ble derved lite kjent. Men her er det en form for løsning på i all fall dette problem. Det ble uttalt også fra kjente skolefolk at det neppe ville bety særlig mye for elevenes undervisning om denne ordning ble praktisert. Seivsaft var det også en viss motstand fra andre hold innen skolen, men slik er det jo med alle ting som avviker fra regelen.

Min mening er at både bedriftene og organisasjonene har ofret for liten oppmerksomhet på spørsmålet om en spredning av ferien. Spesielt har man hatt inntrykk av at bedriftene ikke har villet ta på seg det merarbeide som f. eks. en turnusordning ville innebære.

Spørsmålet er om ikke bedriftene ville tjene på å utbygge sine personalavdelinger, slik at de var i stand til å følge opp den turnusordning av ferien som måtte praktiseres.

Det neste spørsmål er en form for kompensasjon for dem som

får tidlig eller sen ferie. Her kommer man inn på tariffspørsmål, som kanskje gjør saken noe vanskeligere.

Etter min mening går forfatterne for lett over dette spørsmål m.h.t. forskyvning og spredning av ferien.

Det som er sagt om en forskyvning av ferien kan også gjelde fritiden, og i denne forbindelse kortere åpningstider i forretninger og kontorer, herunder også lørdagslukning. Det burde vel drøftes om ikke forretninger og kontorer som spesielt har med publikumsservice å gjøre, fant frem til en annen lukningstid eller lukningsdag enn på lørdager.

I Sovjetsamveldet har en stor del av forretningene åpent på søndager, men er lukket på mandager. Det er vel neppe noen som med fullt alvor vil foreslå en lignende ordning hos oss, men et spørsmål til overveielse var vel om ikke *mandager* kunne være aktuelle som fridager eller delvis fridager for de forretninger og kontorer som særlig har med publikumsservice å gjøre.

Forfatterne tar også for seg spørsmålet om fritidssysseletning for de unge. Det er rimelig at et så viktig og stort spørsmål ikke på noen som helst måte kan få en tilfredsstillende konklusjon i det framlegg som er gjort.

Dette problemkompleks som omfatter ungdommen og dens fritidsbeskjeftigelse, trekker hele ungdomsproblemet inn i bildet. Det blir heller ingen anledning til i disse kommentarer å komme nærmere inn på spørsmålet, men det er neppe tvil om at hittil har dette spørsmål vært holdt på diskusjonsnivået uten at særlig praktiske tiltak har kommet i stand.

Delvis skyldes vel dette manglende bevilgninger til formålet, og for få virkelige ungdomsledere.

Når det gjelder økonomien, ble i sin tid Fondet for alkoholfrie hoteller og restauranter opprettet. En av hovedhensiktene med dette fond var at det skulle yte støtte til spesielle ungdomsrestauranter og ungdomssentra. Noe særlig resultat av dette fonds virksomhet for så vidt gjelder ungdommen kan det ikke pekes på. Det skyldes to ting. For det første er

fondet for lite, de årlige avsetninger for små, og man mangler planer fra dem som skal ta seg av ungdomsarbeidet, særlig i de større byer.

På den annen side er det reist samfunnshus og anlagt idrettsplasser med vesentlig støtte fra staten og fra tippemidlene. Men ungdommen uteblir. Her må det være en mangel i de former man bruker for å søke å trekke ungdommen til seg.

Som sagt, forfatterne har ikke gått nærmere inn på dette viktige spørsmål.

Ferie- og fritidsspørsmålet er et av de viktigste spørsmål i vårt samfunnsliv i dag. Som jeg innledningsvis nevnte, vet man for lite om dette spørsmål. Og i langtidsprogrammet kommer en heller ikke inn på en nærmere utforskning av spørsmålet.

Vi reiser nå forskningssentra for de forskjellige bransjer og produksjonsheter. Disse forskningsinstitutter foretar undersøkelser når det gjelder råstoffene, maskinene og produksjonsmidlene og forholdet på arbeidsplassen.

Det må forundre en at man ikke har funnet grunn til å foreta undersøkelser eller få opprettet et forskningsinstitutt som kan bringe klarhet i og få registrert *hvordan ferien og fritiden virker på det viktigste ledd vi har i produksjonen, nemlig mennesket*.

Et forskningsinstitutt som med sine resultater kunne fortelle oss hvilke former for ferie som virker gunstigst på individet. Hvilken betydning f. eks. en ferieuke i mørketiden på vinteren, når en sliter på ressursene, har for den enkelte. Hvordan en kortere arbeidstid med økt fritid i uken virker, medisinsk og produksjonsmessig. Den *helsemessige vurdering* av ferien og fritiden er i høy grad et viktig moment.

I vår tid og i framtiden, med kjedeproduksjon og ensartet arbeidsoperasjon, med et oppjaget tempo i og utenfor arbeidsplassen, er det avgjørende for hele ferie- og fritidssaken at vi vet noe mer om dette!

Dette synes jeg burde vært en naturlig konklusjon på avsnittet om ferie- og fritidsspørsmålet i det nye Langtidsprogrammet.

Frivillig semesteravgift

for utviklingslandene

Fredag den 28. april hadde sosialøkonomene almannamøte. De viktigste poster på dagsordenen var behandlingen av Norsk Studentsambands forslag om en frivillig semesteravgift på kr. 5,— som skal gå til hjelp til utviklingslanda, og valg av ny representant til Studenttinget og Studentenes Fellesråd.

Men først var det opplesing av semesterberetning og idrottsmelding. Den siste, skrevet på et ikke helt uklanderlig nynorsk, vakte stor jubel, som rimelig kan være.

Almannamøtet støttet utvalgets forslag om ikke å ta imot det tilbudte gaveprofessorat med særlig plikt til å forelese over samvirke.

Almannamøtet sluttet enstemmig opp om ordningen med en frivillig semesteravgift. «Vår mann» i Sambandet, stud. oecon. Håvard Alstadheim var til stede og redegjorde for (Sambandets forslag. Vi har bedt ham fortelle Sosialøkonomen litt om bakgrunnen for forslaget, og hva pengene skal brukes til.

— Ideen kom først fram på det seminaret Norsk Studentsamband arrangerte om studenthjelp til ut-

viklingslanda i mars i år. Der ble det også trukket opp noen retningslinjer for hvordan de midlene som kommer inn, skal brukes. Hvorfor det er nødvendig med hjelp til utviklingslanda, skulle det være unødvendig å komme inn på når jeg henvender meg til økonomer. Hvis vi skal kunne yte effektiv hjelp, er det viktig å ha et stabilt finansielt grunnlag, det er forutsetningen for å kunne drive kontinuerlig, planmessig virksomhet. Jeg har ingenting imot spontane hjelpeaksjoner, men vi kan ikke basere oss bare på det, hvis vi vil arbeide rasjonelt.

Dernest tror jeg det vil kunne hjelpe til å få i stand en opinion. Studentene er jo ikke blant de rikeste i samfunnet. Det at vi skattlegger oss selv til fordel for studenter fra utviklingslanda vil gjøre mye for å få folk oppmerksomme på hvor brennende problemet med utviklingslanda er, noe jeg mener er svært viktig.

Spesielt nå da myndighetene tar til å snakke om å begynne hjelpearbeid i stor stil, er det viktig å få reist en opinion som presser på, så

det virkelig blir gjort noe. Jeg mener det er nødvendig at noen tar et initiativ, og at det bør være studentene.

— Men hvis det nå blir satt i gang store hjelpetiltak på regjeringsplanet, tror du disse 80 000 kronene fra studentene vil ha noen betydning fra eller til?

— Studentene har etter min mening en viktig oppgave i det internasjonale hjelpearbeidet.

For det første er vi en av de mest internasjonalt orienterte samfunnsgruppene. Gjennom den internasjonale studentkonferansen, hvor det sist møtte representanter for studenter fra 73 forskjellige land, de fleste fra Asia, Afrika og Latin-Amerika, har Norsk Studentsamband kontakt med studentunionene til de fleste land i verden. Vi står i nesten daglig forbindelse med studentkonferansens sekretariat, CO-SEC, som igjen har et meget godt samarbeid med FN's forskjellige særorganisasjoner, som f. eks. UNESCO.

For det andre har studenter arbeidet med internasjonale hjelpetiltak i mange år. En organisasjon som World University Service har 40 års erfaring å stille til disposisjon.

— Kan du nevne noe konkret om hva pengene skal brukes til?

— Det er meningen å opprette et studentenes internasjonale hjelpefond, som særlig skal brukes til hjelp på undervisningsfronten.

Vi kommer til å ta stipendiat opp til Norge i mindre grad enn før, og mer konsentrere oss om hjelpetiltak ute i utviklingslanda. Her vil jeg nevne at WUS har en rekke konkrete prosjekter, fullstendig utarbeidet, det eneste som mangler er akkurat pengene.

— Og de pengene mener du de skal få nå?

— Jeg håper det. La meg slutte med å understreke hvor nødvendig det er, at studentene slutter mannejevt opp om avgiften, og betaler den. Vi må ha minst 80% oppslutning skal det bli vellykket.

STILLING LEDIG

for sosialøkonom med laud og praksis i økonomisk utredningsvirksomhet. Lønn etter avtale. Gunstig pensjonsordning og bra arbeidsforhold. En dyktig og energisk mann kan gjøre regning med meget gode vilkår. Nærmere opplysninger i tlf.: 55 01 87 eller ved personlig henvendelse til Instituttet.

NÆRINGSØKONOMISK FORSKNINGSinSTITUTT

Bygdøy Alle 111, II
Oslo

Karteller og pristeori

Preben Munthe:

«Produsentens vertikale markedspolitik som pristeoretisk problem». (Bergen 1960.)

«Horisontale karteller.» (Bergen 1961.)

Avhandlingene er forsvart ved Norges Handelshøyskole for den økonomiske doktorgrad. Begge er utgitt som skrifter fra Norges Handelshøyskole og er henholdsvis nr. 4 og nr. 5 i rekken Økonomiske avhandlinger.

Produsentens vertikale markedspolitik som pristeoretisk problem.

Dersom en produsent som søker å maksimalisere sitt overskudd, har de tre handlingsparametrene pris, kvalitet og salgsinnsats å spille på, vil problemet være å finne den konstellasjon av verdier for de tre parametre som gir størst mulig overskudd.

Ved prisfastsetting under bruttoprisordninger får produsenten å fastsette pris til forhandler og pris til forbrukere foruten å fastsette produsentreklaamen. Ser en i første omgang bort fra reklameinnsatsen, vil ved innføring av et forhandlerledd, optimumskvantum bli mindre enn det som bestemmes i vanlig teori for direkte salg, og prisen bli høyere. Forhandlerleddets salgsinnsats er avhengig av avansesatsen. I de fleste bransjer er det realistisk å anta at, innenfor visse grenser, er forhandlerens salgsinnsats større jo høyere avansen er, under forutsetning av at avansesat-

sen på alle andre varer forhandlerne fører er uforandret. Tas nå også med produsentreklaamen som er rettet direkte mot forbrukerne, vil tilpasningen fra produsentens side bli slik at den siste krone brukt til pris-senkninger, skal gi den samme økning i salgskvantum som den siste krone brukt til avanseøkning eller tillegg til produsentreklame.

Ved prisfastsetting uten bruttopriser får produsenten å fastsette pris til forhandlerne og produsentreklaamen. Forhandleren skal selv fastsette sin avanse. Produsenten har derfor ikke noen helt avgjørende innflytelse på forbrukerprisen. Produsenten vil gjøre seg opp en mening om hvordan forhandleren vil reagere på endringer i produsentens handlingsparametre. Dette forholdet uttrykkes ved de konjekturale funksjoner. Produsentens tilpasning vil avhenge av verdien på konjektural-elastisiteten.

Fra forhandlerens synspunkt betyr produsentreklaamens resultater enten at forhandlerne kan selge en større mengde uten å øke sin salgsinnsats eller at deres salgsinnsats kan reduseres uten at det solgte kvantum går ned. Produsenten skulle altså kunne sikre forhandlerne uforandret inntekt hvis han foretar en avansereduksjon samtidig med at en reklamekampanje begynner å vise resultater. Ved bruttoprisfastsettelse vil den laveste avansesats produsenten kan få forhandleren til å akseptere, være den som gir forhandleren det samme overskudd enten han fører varen eller ikke. Når det gjelder

merkevarer og forbrukerne er merkebeviste, kan det tenkes at produsenten kan sette avansen på varen lik null eller endog negativ.

Horisontale karteller.

I analysen av horisontale karteller stilles det opp følgende problemer:

1. Hvilke motiver og drivkrefter ligger det bak kartelliseringen.
2. Hvordan blir kartellets politikk fastlagt når det er etablert.
3. Hvordan tilpasser den enkelte medlemsbedrift sin virksomhet når kartellpolitikken er vedtatt.
4. Hva blir kartellets markedsmessige konsekvenser, eller hva blir «summen» av medlemsbedriftenes endringer i handlemåte.

*

Forutsetter en desentraliserte markeder hvor det hersker fullkommen konkurranse, vil dannelsen av et priskartell ha som mål å bringe bedriftenes overskudd opp på et høyere nivå enn det de kan oppnå ved uavhengig opptreden. Forutsetningen om den fullkomne konkurranse er imidlertid ikke dekkende for de faktiske forhold. På etterspørselssiden kan kjøperne være karakterisert ved monopol, oligopol, opsjonsfiksering m. v. En sterk organisering av kjøpersiden vil bety en tilskyndelse for selgersiden til også å gjennomføre en sterk organisering. Kartellfordelene kan da bli overgang fra opsjonsfiksering til forhandlingsstrategi, og overgang fra uddifferensiert salg til prisdiskriminering. I desentraliserte markeder der tallet på produsenter er meget stort, er salgssentralen den vanligste kartelltype. Det enkle priskartell representerer her ingen aktuell løsning. Prisbestemmelsene må suppleres med bestemmelser om leveringsplikt eller ekvivalente ordninger med utjamningsbetalinger.

Kartellets interne desisjonsmekanisme har betydning for kartellets politikk. Ut fra et profittmaksimaliseringssynspunkt er den ideale løsning at kartellet fastsetter sin pris slik at overskuddet blir størst mulig. Kartellets politikk blir ofte fastlagt av et styre med representant-skap for medlemsbedriftene. Kartellet vil da føre en kompromisspolitikk. Desisjonsmekanismen kan her beskrives ved avstemnings- eller

gjennomsnittsprinsippet, d.v.s. at medlemmene enten har én stemme hver eller antall stemmer svarende til deres betydning, forhandlingsstyrke el. likn. Avstemningsprinsippet kan modifiseres med ulike former for veto. Desisjon etter «auksjonsprinsippet» vil si at den laveste pris som er foreslått, vil bli kartellets pris, bindende for alle medlemmer. Etter prinsippet om «den svakestes rett», skal prisen alltid settes slik at også den minst effektive bedrift går med overskudd.

Når kartellprisen er gitt, vil den enkelte bedrift som handler autonomt, søke å markedsføre et så stort kvantum at grensekostnaden blir lik kartellprisen. Dette kan gjennomføres dersom bedriften ikke er etterspørselsstoppet. Bedrifter som er etterspørselsstoppet, kan være fristet til å drive smugsalg, d.v.s. undergrave kartellet, særlig hvis det er stor avstand mellom pris og grensekostnad ved det kvantum hvor bedriften er etterspørselsstoppet. Ved kvotekarteller der hver enkelt bedrift har forpliktet seg til å markedsføre et bestemt kvantum og

hverken over- eller underskride dette, er alle bedrifter kvotestoppet. Kvotegrensen vil da tre i stedet for både grense-, kostnads-, og orienteringsetterspørselsfunksjoner som produksjonsbegrenser. I et slikt kartell oppstår det ikke noe problem om bedriftens tilpassing. Ved varianter av kvotekarteller kan kvotebestemmelsene mykes opp slik at den enkelte bedrift kan påvirke størrelsen av sin egen kvote ved kjøp eller salg av kvoter. Et kvotekartell som har bestemmelser om kjøp og salg av kvoter, vil virke slik at det oppnås bransjemessig kostnadsminimalisering. Hver bedrift vil tilpasse sitt markedsførte kvantum slik at kartellpris minus kvotepris blir lik grensekostnaden, hvilket innebærer at grensekostnaden blir den samme i alle bedrifter.

Av de faktisk inngåtte kartellavtaler hører det til unntakene at avtalene omfatter alle handlingsparametrene. De totale kartellene er derfor unntakene, mens de partielle betegner regelen. Ofte vil imidlertid selv partielle kartellavtaler etterleves som om de var totale. Kartell-

avtalen har en symbolsk verdi, i og med at den tolkes som et uttrykk for konkurranseregulering i alle parametre.

*

Fra norsk side har det hittil vært nokså sparsomt bevent med bidrag til en teoretisk analyse av de problemer som er reist her. De to avhandlingene er et kjærkomment tillegg til den litteratur som allerede fins på området. Teorien som ligger bak er vanskelig, og problemkomplekset stort. Framstillingen er stort sett klar og oversiktlig. Imidlertid er teorien ofte belyst av geometriske framstillinger. På enkelte steder ville nok en analytisk framstillingsform, eventuelt i tillegg til den geometriske, vært å foretrekke. En enkelt geometrisk framstilling har lettere for å gi uttrykk for spesialtilfelle som det er vanskelig å trekke generelle slutninger av. På den annen side blir teorien på en utmerket måte belyst ved utallige praktiske eksempler i første rekke fra britisk og norsk næringsliv. K. Ø.

Løreningsnytt

Sosialøkonomisk Samfunn

Underdirektør, cand. oecon. Per Tveites foredrag: «Økonomiske perspektiver for 1960-årene» på medlemsmøte 18/4 kunne dessverre ikke refereres. Langtidsprogrammet ble først offentliggjort dagen etter.

Referat fra helsedirektør Karl Evangs foredrag om China på medlemsmøte 12/4, må på grunn av plassmangel utstå til neste nummer.

I bladet «Danske Økonomer» leser vi:

«Af det på Socialøkonomisk Samfunds generalforsamling fremlagte regnskab for 1960 fremgik det, at der i 1960 havde været et overskud... Professor, dr. Bjarke Fog fandt det forkasteligt, at man mødte frem med overskud... Hvis man ikke kunne bruge pengene, være sig til betaling af foredragsholdere, til legater eller om galt skulle være til bestyrelsemiddage eller på anden måde, burde man sætte kontingentet ned. Den nye formand, cand. polit. Poul Sveistrup, lovede at gøre sit bedste for at undgå fondsdannelse. Alle de bevilgede penge skulle nok blive brugt til at lave bedre arrangementer.»

Redaktører:

Paal Bog — Erik Botheim

Redaksjonssekretær:

Leif Skaug

Studentredaktør:

Hilde Bojer

Redaksjonens adresse: Frederiksgate 3, Oslo

Sosialøkonomen utkommer med 10 nummer pr. år og sendes gratis til medlemmene av Sosialøkonomisk Samfunn.

Abonnementspris kr. 30.- pr. år.

Løssalg kr. 3.- pr. nr.

Henvendelser om abonnement og forsendelse rettes til UNIVERSITETSFORLAGET, Karl Johans gate 47, Oslo

Tel. 33 71 43 - Postgiro 15 530

ANNONSEPRISER:

Bakre omslagsside kr. 300.-

1/1 side kr. 250.-

1/2 side kr. 150.-

1/4 side kr. 90.-

1/8 side kr. 55.-

1/16 side kr. 35.-